

ENTRAR EN L'ÈPOCA DE LA NOVIOLÈNCIA

JEAN-MARIE
MULLER

PREFACI
STÉPHANE HESSEL

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

EINES DE PAU,
SEGURETAT I JUSTÍCIA
#13

JEAN-MARIE MULLER

ENTRAR EN L'ÈPOCA DE LA NOVIOLÈNCIA

Prefaci d'Stéphane Hessel

INSTITUT
CATALÀ
INTERNACIONAL

PER LA PAU

#13

Aquest llibre ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, sobretot, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està codirigida per: Tica Font, Rafael Grasa i Elena Grau.

© Jean-Marie Muller, 2011

© Institut Català Internacional per la Pau, 2015

© Traducció: Maria Llopis Freixas

Títol original: *Entrer dans l'age de la non-violence*

Autor: Jean-Marie Muller

Traductora: Maria Llopis Freixas

Disseny gràfic: Arianne Faber

Realització editorial: l'ini zero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

Gran Via, 658

08002 Barcelona

www.icip.cat

Aquesta obra està sota una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Per veure'n una còpia visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/>. Es permet la còpia, distribució i reproducció d'aquesta obra sempre que sigui sense ànim de lucre, se n'acrediti l'autoria i es mantingui la nota de llicència.

Membre fundador del Moviment per una Alternativa Noviolenta (MAN), **Jean-Marie Muller** és director d'estudis a l'Institut de Recerca sobre la Resolució Noviolenta dels Conflictes (IRNC).

Filòsof i escriptor, és autor de nombroses obres de referència sobre la noviolència, moltes de les quals s'han traduït i publicat fora del seu país. El 1984, el seu llibre *Stratégie de l'action non-violente* es va publicar en la clandestinitat a Polònia, on va inspirar el moviment de resistència que es va aplegar al voltant del sindicat Solidarnosc.

Conferenciant i formador, recorre el món com a convidat de diversos moviments en defensa dels drets de l'home.

SUMARI

Prefaci: El futur pertany a la noviolència, d'Stéphane Hessel	8	9. De la ipseïtat i de l'alteritat de l'home i de la dona	46
1. La violència no és la solució, sinó el problema	10	10. Cap a una cultura de la noviolència	50
L'espectacle de la violència	11	Aprendre la llengua de la noviolència	52
2. Dir «no»!	14	11. De la pau amb un mateix	56
Elogi de la desobediència civil	16	Reconciliar la bondat i la lluita	59
3. «Fan bona cara els noviolents!»	18	12. Escoltar la violència	62
L'assassinat és una cosa pròpia de l'home	19	L'educació de la noviolència	65
El respecte degut a l'animal	20	13. Destruir murs i construir ponts	68
4. L'home no és violent per naturalesa, sinó per llibertat	22	Preferir el risc de la noviolència	69
Desconstruir les doctrines de la violència legítima	24	14. Rebutjar les nostres semblances	72
5. Buscar la coherència entre els mitjans i la finalitat	28	Ruptura i fidelitat	73
La impossibilitat de la noviolència absoluta	29	15. Triar el paradigma de la noviolència	76
6. Desarmar els déus	32	Veure l'evidència de la noviolència	78
7. Davant del que és irreparable	36	Del mateix autor	80
Davant del terrorisme	37		
La pena de mort és un assassinat	39		
Pietat per als «homes»!	39		
8. Deslegitimar l'arma nuclear	42		
El risc nuclear civil	44		
L'imperatiu ecològic	45		

La noviolència és la llei de l'espècie humana de la mateixa manera que la violència és la de l'espècie animal. [...] La dignitat de l'home li exigeix obediència a una llei superior, a la força de l'esperit.

GANDHI

Prefaci

El futur pertany a la noviolència

La primera vegada que vaig poder parlar amb Jean-Marie Muller va ser a l'octubre del 1993, arran d'una taula rodona que jo moderava per impulsar un diàleg entre premis Nobel de la Pau i responsables d'organitzacions no governamentals. Més endavant, vam tenir altres ocasions per conèixer-nos millor. Fundador del Moviment per una Alternativa Noviolenta, la seva reflexió sobre la noviolència arrela en nombroses accions en les quals ha participat en favor de la justícia i de la pau, tant a França com fora del país. En aquest escrit, subratlla amb insistència la urgència de trencar amb la ideologia de «la violència necessària, legítima i honorable» que, al seu parer, és la base estructural dominant de les nostres societats. Alhora, ens convida a bastir una filosofia de la noviolència que sigui «la pedra angular d'una cultura de la noviolència». Estic profundament d'acord amb la idea que, davant els reptes als quals ens enfrontem en aquest inici del segle XXI, és urgent «replantejar-se la violència alhora com a ideologia i com a estratègia, per tal de considerar la noviolència alhora com a filosofia i com a estratègia».

El que caracteritza, sobretot, el pensament de Jean-Marie Muller –i en aquest aspecte és particularment convincent– és que vol conjugar en un mateix punt la saviesa de la noviolència com la petició d'un sentit a la història i l'estratègia de l'acció noviolenta com la cerca d'una eficàcia en la història. Lluny dels malentesos i els contrasentits que encara dominen en la nostra societat respecte a aquest tema, expressa amb força la seva convicció que «la justificació decisiva» de la noviolència és que «permet

reconciliar l'exigència moral i el realisme polític». En oposició al moralisme fàcil, l'exigència ètica de la noviolència convida a tothom a assumir les seves responsabilitats en els riscos de l'acció. La noviolència és una manera d'actuar: «És la manera bona d'actuar».

La noviolència que ell mateix lloa no treu crèdit al conflicte ni a la lluita, ben al contrari, els rehabilita com a moments necessaris per combatre la injustícia i restablir el dret. Ja que, com destaca de manera molt encertada, el no de la noviolència és en realitat «un no d'indignació», però sobretot és «un no de resistència». En un primer moment, l'acció noviolenta pretén convèncer l'adversari amb mitjans de persuasió, però, si cal, en un segon moment, intenta obligar-l'hi a través de l'adopció de mitjans d'acció directa que posa a la nostra disposició, des de la simple manifestació fins a la desobediència civil.

Amb raó, l'autor denuncia la il·lusió dels qui volen cercar «la pau en si mateixos» en un exercici solitari, lluny dels conflictes que divideixen i oposen els homes. «La pau –afirma– és una dinàmica que s'inscriu al cor de les relacions de l'home amb l'altre home. La pau és obertura a l'alteritat. És així perquè és una prova de l'ésser. Però és a través d'aquesta prova que l'home aconsegueix la seva humanitat».

Jean-Marie Muller no creu il·lusòriament que la noviolència ens promet una mena d'edat d'or. «No sols la història continuarà –escriu amb lucidesa–, sinó que continuarà sent una tragèdia. [...] El desig de violència no serà eradicat del cor dels homes, però ja no hi serà cultivat». I entenem prou bé que aquesta perspectiva ja pot aportar uns canvis molt saludables per al nostre futur. La violència no és una fatalitat i cal que les joves generacions «inventin totes les formes possibles de la noviolència».

STÉPHANE HESSEL

1. La violència no és la solució, sinó el problema

Quan fem el balanç de la història del segle xx, sempre destaquem que la unitat de valor que ens permet xifrar-lo és el milió de morts. Per tant, el milió d'assassinats. Tenint en compte aquest balanç, per què negar de manera tan obstinada els fracassos de la violència? Per què es continua pretenent que permet gestionar i regular els conflictes que destrossen la humanitat? Dia rere dia, per ventura la violència no demostra la seva incapacitat per donar una solució humana als inevitables conflictes humans que constitueixen la trama de la nostra existència i de la nostra història? Els realistes s'enganyen quan afirmen que la violència no és una solució satisfactòria, que potser és la pitjor, però que, malgrat tot, és una solució. Una solució necessària.

Aquí és on es produeix el drama: la violència no és una solució. Mai, enlloc, la violència no és la solució. Sempre, arreu, la violència és el problema.

Mai, enlloc, la violència no és un dret de l'home. Sempre, arreu, la violència és un crim contra la humanitat.

Mai, enlloc, la violència no permet la gestió i la regulació dels conflictes que divideixen i oposen els éssers humans, les comunitats, els pobles i les nacions.

Sempre, arreu, crea més hostilitat.

Mai, enlloc, la violència no desfà el nus del conflicte. Sempre, arreu, l'estreny encara més. De vegades el pot tallar, però llavors destrueix el conflicte sense resoldre'l.

Mai, enlloc, la violència no suposa justícia. Sempre, arreu, la violència és una injustícia.

Mai, enlloc, la violència no significa la reconciliació. Sempre, arreu, reforça el ressentiment.

Mai, enlloc, la violència no comporta una victòria de la humanitat. Sempre, arreu, la violència condueix a una desfeta de la humanitat, un drama, una desgràcia, una tragèdia.

Mai, enlloc, l'assassinat no estableix la pau. Sempre, arreu, l'assassinat manté la venjança. De manera indefinida.

Quan un israelià mata un palestí i, de la mateixa manera, quan un palestí mata un israelià, on és el progrés de la justícia? Quan un talibà mata un soldat occidental i, de la mateixa manera, quan un soldat occidental mata un talibà, on és el progrés de la justícia? On és el progrés de la llibertat? On és el dels drets de l'home? On és l'avanç de la civilització? On és el de la pau?

Cadascú pretén que defensa la seva causa. Però matar un home no és defensar una causa, és matar un home.¹ I pervertir qualsevol causa. Per tant, invertim els termes: l'idealisme és creure que la violència és una solució, quan realment és el problema. El realisme ens planteja el repte de tenir la intel·ligència d'inventar una solució no violenta al problema de la violència. Per això, el repte és desmuntar les ideologies de la violència necessària, legítima i honorable que armen els sentiments, les intel·ligències, els braços i els punys. Les ideologies de l'assassinat. Les ideologies de la mort.

L'espectacle de la violència

Dia rere dia, la violència és la primera matèria de l'actualitat. Ella mateixa constitueix l'esdeveniment. Cada vespre, ens convertim en telebadocs. En temps real, mirem a la nostra petita pantalla unes imatges de ferro, de foc i de sang que provenen d'arreu del món.

1. Cf. CASTELLION, Sébastien. *Contre le libelle de Calvin, après la mort de Michel Servet*. Ginebra: Éditions Zoé, p. 161: «Matar un home no és defensar una doctrina, és matar un home».

Ens mostren uns homes que es lliuren al joc mecanitzat de la mort. Sense que gosem reconèixer-ho, ens sentim fascinats per aquestes imatges que se'ns ofereixen d'una manera complaent. En alguna banda, sentim un plaer malvat per la desgràcia d'uns altres que no ens afecta. La majoria de les vegades, protegits de tot risc, ens refugiem en la irresponsabilitat. O bé, prenem partit de manera enèrgica justificant la violència dels uns per la violència dels altres. I ataquem vivament els qui prenen la mateixa opció, però en sentit invers. Tenim bona consciència, però som violents indirectament. Una manera de ser covards. O bé, ens compadim de les víctimes tot alimentant un sentiment d'impotència. Per convèncer-nos que no hi podem fer res, ens aferrem a aquest pensament insignificant que presenta la violència alhora com a lamentable i inevitable.

Hi estem d'acord: el decurs de les coses que es produeixen en el món està farcit d'iniquitats i d'injustícies. Per a la desgràcia dels homes. Tots les coneixem: misèria, fam, exclusions, racisme, discriminacions, violacions, assassinats, totalitarismes, guerres, massacres, genocidis, catàstrofes ecològiques... De tota manera, en les nostres societats privilegiades, els esdeveniments tràgics que surten a la primera plana dels mitjans de comunicació en general només provoquen en nosaltres unes emocions passatgeres i no pas una veritable presa de consciència.

La gran temptació és arraulir-se en el si de la majoria silenciosa en què vivim, plena de comoditat, de resignació, de costum i d'obediència. S'instal·la i preval entre nosaltres un sentiment d'indiferència. Dia rere dia, intentem protegir els nostres interessos i mantenir els nostres plaers. No ens agrada que les coses siguin mesquines en la vida que, dia rere dia, fem cadascun i cadascuna de nosaltres. Hi ha lloc per a les veritables tendreses, les bones amistats, les autèntiques generositats i les grans alegries. També hi ha lloc per a grans desgràcies personals a les quals els i les que n'estan afectats s'enfronten amb coratge i dignitat.

En essència, això no vol pas dir que, davant les coses inacceptables que destrueixen la humanitat, no ens indignem, no ens insurgim, no ens revoltam. Acceptem. Ens resignem. Els mateixos «intel·lectuals»,

que normalment són els que s'encarreguen d'enunciar i ensenyar els valors universals que donen sentit a l'existència i a la història dels homes, duen a terme discursos plans, llisos, sense tenir en compte l'actualitat. És veritat, en general pronuncien unes frases molt boniques, però s'esvaeixen en l'abstracció. Sovint fan una crida als bons sentiments, però no adopten cap forma. Com a màxim, recorden els principis d'una moral convinguda que deixa els esdeveniments indiferents. Els universitaris mantenen tranquil·lament uns discursos acadèmics brillants, però fan gala d'«agafar perspectiva» quan més aviat haurien d'«agafar avançada». Aquests professors destil·len un saber, no ensenyen una saviesa. El dèficit intel·lectual del debat públic queda amplificat pel fet que tendeix a ser monopolitzat pels polítics que, amb la més sincera mala fe, contínuament no fan altra cosa que xerrar per no dir res. A més de tot plegat, la importància desmesurada que els mitjans de comunicació donen als membres de la galàxia *people*, que tenen unes intervencions que encara empobreixen més el debat públic.

2. Dir «no»!

El pensament dominant és fluix, lleuger, mal·leable, inconsistent, flonjo. No dicta la seva llei envers l'esdeveniment, sinó que es deixa conduir per ell. El pensament ha de ser dur, per la simple raó que la duresa és l'única alternativa a la tovor. Sense menysprear els esperits febles, la marca de l'esperit ha de ser la duresa. Només la duresa permet que el pensament no pugui quedar modelat per la pressió del fet, sinó que hi pugui resistir. Al cap i a la fi, el que caracteritza els discursos dels savis és que no duen a terme ni preconitzen cap ruptura amb el desordre del món.

Què podem dir dels savis que no estan dominats per una intensa obligació moral? Corren el risc de ser només uns casuistes amb uns discursos que dilueixen l'exigència moral. Les seves consideracions enrevessades malden per fer més complexa la realitat fins al punt de provocar que totes les opcions siguin possibles. Elogien la prudència, però en ells la prudència esdevé pusil·lanimitat. No pensen, només opinen, i busquen sempre el punt mitjà. Sovint només la mediocritat.

L'Estat atén els ciutadans i les ciutadanes que es mantenen tranquils i fan bondat, com els nens que no fan bestieses. En canvi, l'exigència espiritual en què es basa la saviesa fa una crida a la ruptura. Només una ètica política de ruptura pot permetre plantar cara als reptes de la història. El pensament just és una dissidència. Tot sovint, una desobediència. Desconstrueix les coartades que ofereixen les propagandes ideològiques que permeten legitimar el que és inhumà. Davant de la injustícia, l'opció ha d'estar sempre entre la col·laboració i la resistència. La facilitat consisteix a col·laborar. La dificultat consisteix a assumir el risc de resistir. I tota resistència és una ruptura.

Els profetes són homes de ruptura. Diuen que «no» i animen a dir que «no». Si es diu que «no» al que el nega, l'esperit afirma la seva transcendència. Alhora, diuen que «sí», sí a les aventures de l'esperit. L'arquetip de la ruptura profètica és l'anunci que va fer un savi que va viure a Galilea a l'inici de la nostra era quan va gosar proclamar: «Heu sentit que s'ha dit "Ull per ull, dent per dent". Doncs, bé! Jo us dic que no resistiu el mal imitant el malvat».² Però els homes no van tenir el seny d'escoltar-lo i la seva història ha estat la de les seves violències fraticides. Els mateixos que van creure que podien valer-se de l'herència de Galileu en van menysprear el precepte elaborant, amb l'excusa de la legítima defensa, doctrines de la violència legítima i de la guerra justa. De vegades de la guerra santa. Continuen dient que la llei del talió limita el desig de venjança. En realitat, la llei del talió estableix un dret de venjança. Reclou l'individu i la societat en una implacable lògica de violència.

Encara avui, cal trencar urgentment amb les ideologies que inciten a l'assassinat de l'altre home, el justifiquen i l'honoren. La violència, durant molt de temps, ha estat el símbol de la ruptura amb el desordre establert. S'ha considerat l'arma dels forts que tenien la valentia d'arriscar la seva vida per resistir davant de la injustícia i defensar la llibertat. Ha arribat el moment de rendir-se a l'evidència: la violència és el factor més potent del desordre del món.

Els profetes encarnen la ruptura amb la violència establerta. No en tenen prou de protestar contra la injustícia i denunciar-la recordant uns principis generals. Hi intervenen directament prenent la paraula a la plaça pública per plantar cara al fet.

S'hi comprometen personalment, físicament, corporalment. Acusen. Entren en conflicte. En dissidència. En resistència. En subversió. La seva paraula esdevé acció, acció directa, desobediència civil. No prediuen el futur. L'inauguren desxifrant els camins de la noviolència que menen a la justícia i a la pau.

2. Evangeli segons Mateu, 5, 38.

Elogi de la desobediència civil

Deien que l'obediència a l'estat és el deure imperatiu de tot ciutadà. L'obediència és el fonament de l'ordre social a la ciutat. Tot sovint el fonament del desordre establert. Instrumentalitzats d'aquesta manera, els individus executaven dòcilment les lleis i les ordres més injustes. De fet, la força de la democràcia no es basa en la disciplina dels ciutadans, sinó en la seva responsabilitat. El ciutadà és home abans de ser subjecte. I un home responsable obeeix les exigències de la seva consciència, refusa sotmetre's servilment als mandats de l'estat.

És cert, tota vida en societat implica que hi hagi lleis. Seria debades, en nom d'un ideal de noviolència absoluta, concebre una societat en què la justícia i l'ordre poguessin quedar garantits pel lliure concurs de cadascú, sense que calgués recórrer a les prohibicions i a les obligacions que imposa la llei. La llei compleix una funció social que no podem negar: voler obligar els ciutadans a un comportament raonable, de manera que ni l'arbitrarietat ni la violència puguin actuar sense límits. Per tant, no seria just considerar les coaccions que exerceix la llei només com entrebancs a la llibertat; en principi, són abans que res garanties per a ella mateixa. Les lleis justes són el fonament mateix de l'estat de dret. De tota manera, no és la llei la que ha de dictar el que és just o no; és el que és just el que ha de dictar la llei. La desobediència a les lleis justes és una falta cívica que es mereix una sanció —una sanció justa. Però, davant de la llei injusta, la desobediència civil és no sols un dret imprescriptible, sinó també un deure moral. Un imperatiu ètic.

Quan se celebren unes eleccions, deien, el ciutadà «dóna la seva veu» al candidat que tria. Però, llavors, això volia dir que el ciutadà «es quedava sense veu» després de l'elecció. Durant tot el temps del mandat, el ciutadà ja no tenia «veu en el capítol», és a dir, no podia «fer sentir la seva veu» davant els electes. Com que havia perdut la seva veu, ja no tenia cap «dret a la paraula». Per tant, donar la seva veu vol dir abdicar, dimitir, renunciar.

És sotmetre's. Ser un vassall. Prometre obediència. Per tant, el ciutadà només ha de «prestar» la seva veu a qui vol elegir, i això només durant el temps de l'elecció. Immediatament després, n'ha de recuperar la possessió i fer-se sentir cada vegada que ho consideri necessari. El poder dels elegits ha d'estar regulat contínuament per la vigilància dels ciutadans.

La desobediència civil té com a objectiu crear un debat públic dins la societat a fi d'interpel·lar els responsables polítics. La finalitat de la desobediència civil és posar una causa a l'ordre del dia de la societat civil perquè es posi a l'ordre del dia de la societat política. El debat dels ciutadans a la plaça pública és el fonament mateix de la República i de la democràcia. En una democràcia desenvolupada, el poder legislatiu pertany abans que res al poble i el ciutadà sempre té el dret de debatre públicament la legitimitat de les lleis promulgades pel govern. Només amb la legalitat procedimental d'una llei o una directiva no n'hi ha prou per garantir-ne la legitimitat. Legalitat no sempre significa legitimitat. Sí, la República és una i indivisible, però el que forma la unitat de la República i la seva indivisibilitat no és l'obediència cega dels ciutadans envers la llei. El que crea la unitat de la República i la seva indivisibilitat és la llei que garanteix la justícia per a tothom. És la llei injusta la que amenaça la República i no pas la desobediència dels ciutadans a una llei injusta. El que amenaça la democràcia és l'obediència servil dels ciutadans i no pas la seva desobediència civil.

El qui desobeeix no és un delinqüent. És un dissident. Aquesta distinció no és formal. És essencial. Decisiva. La delinqüència i la dissidència són totes dues desobediències. Però, mentre que la delinqüència és una falta contra les exigències de l'ètica, la dissidència és una fidelitat a les més altes exigències de la moral. Per aquesta raó, la grandesa de la democràcia rau a no tractar els dissidents com uns delinqüents. La grandesa de la democràcia no consisteix a criminalitzar la dissidència, sinó a reconèixer-la com l'expressió de la llibertat dels ciutadans que pretenen exercir plenament la seva responsabilitat cívica. La grandesa de la democràcia consisteix a reconèixer el dret a un civisme de dissentiment.

3. «Fan bona cara els noviolents!»

I els realistes reconsagrats diuen irònicament: «Com s'atreveixen a parlar de noviolència quan la violència esclata arreu del món?». Els «noviolents», per tant, estan comminats a no badar boca i excusar-se per haver demostrat tant d'irrealisme, simplisme i innocència. Aquests realistes empedreïts recuperaven, pel seu compte, l'expressió irònica que Sartre va manifestar el 1961 en contra de Camus: «Fan bona cara els noviolents!».³ Dir *els noviolents* era dur a terme una estigmatització. Era «posar de banda», categoritzar, discriminar els i les que han pres l'opció de la noviolència i designar-los com a individus perduts en una «secta», apartats de les persones assenyades. Els qui demostraven que estaven segurs de tenir raó tenien mala reputació. Feien nosa als escèptics. De bona gana no se'ls donava la raó. Quedava molt bé desacreditar greument els «noviolents» retraient-los que eren uns dogmàtics. Aquesta acusació evidentment només reflectia la seva total incomprensió de la noviolència. Però se sentien orgullosos de la seva ignorància.

Doncs, molt bé! Parlem de manera realista! No és justament perquè la violència esclata arreu del món que ha esdevingut tan necessari i tan urgent inventar la noviolència? Ja que, certament, no cal ser sord per no sentir els clams desesperats dels humiliats destrossats per la violència dels poderosos? No cal ser cec per no veure l'engranatge assassí en el qual, cada vegada, atrapen els adversaris?

Cal, de totes passades, raonar al revés per pretendre de manera pe-remptòria que totes aquestes violències demostrin el fracàs de la noviolència! Retòrica absurda! Sofisma cruel! On un home és assassinat per la

violència d'un altre home tota la humanitat en queda destrossada. Arreu on esclata, la violència signa el fracàs de la violència. Qualsevol assassinat és una desgràcia immensa. Una tragèdia infinita. I també qualsevol opressió, qualsevol explotació, qualsevol exclusió, qualsevol discriminació, qualsevol estigmatització, qualsevol humiliació de l'home per l'home.

L'assassinat és una cosa pròpia de l'home

La violència, deien, és en l'home tal com és arreu en la natura. En realitat, la violència només existeix i actua a través de l'home. És cert, la mort és present arreu en la natura, però l'assassinat és una cosa pròpia de l'home. La natura destrueix i mata, però no ho sap. És innocent de la mort que provoca. La pedra que es desprèn de la roca pot matar l'home, però no ho vol fer. No en té la intenció. No n'és conscient. No n'és ni responsable ni culpable. Les catàstrofes naturals són mortals, no són assassines. És més adequat parlar del «poder destructor» d'un terratrèmol, però no de la seva «violència assassina». Quan el lleó mata el cérvol, no fa altra cosa que procurar-se el seu aliment. No és dolent. Només pot ser qualificat de «violent» per l'home que sobrepassa les lleis de la natura pensant.

Per aquesta raó, és inadequat i enganyós parlar de «la violència de la natura». Un llenguatge com aquest només té l'efecte de banalitzar la violència i fer-la semblar inevitable. De manera insidiosa, s'arriba a aquesta sentència: «La violència és la llei de la natura», que converteix la violència en una fatalitat. Els elements de la natura obeeixen cegament les lleis de la necessitat. Només l'home és capaç de llibertat. Només l'home és un animal assassí, ja que només ell té capacitat de raonar. Només ell mata el seu proïsme amb coneixement de causa. Només ell sap que pot fer-lo patir. Només ell pot voler fer-lo patir. La violència és una facultat pròpia de la voluntat humana.

3. FANON, Frantz. *Les Damnés de la terre*. París: Maspero, 1961, prefaci.

Només l'home mata lliurement. Només ell té la capacitat d'interioritzar l'objectiu intencionat de donar la mort. Per això, l'home és l'únic animal que manifesta crueltat envers el seu proïsme.

La violència de l'home, doncs, no és un comportament animal. És molt pitjor que això: és un comportament inhumà. Cal que mirem cara a cara aquesta evidència tràgica: només l'home és capaç d'inhumanitat.

El respecte degut a l'animal

L'animal, deien, és un ésser modelable i subjecte a jova, que està a la disposició de l'home per satisfer les pròpies necessitats. A partir d'això, la violència contra l'animal s'ha inscrit en l'ordre natural de les coses; s'escapa del judici de l'ètica. No es considera un mal i l'individu l'ha pogut cometre amb la consciència perfectament tranquil·la. Per tant, no hi ha cap escrúpol a recórrer als pitjors mitjans de la violència per exercir damunt dels animals un domini sense límits amb l'única finalitat de satisfer els propis apetits. En realitat, no entra dins la vocació de l'home ser el més cruel dels depredadors de la terra.

Tot i que l'animal no és un ésser dotat de raó, sí que és un ésser sensible, és a dir, capaç de sentir emoció, plaer i sofriment. L'animal té una mirada que ja configura un rostre. I només veient aquesta mirada, l'home pot entendre que l'animal no és una simple màquina, un simple mecanisme, sinó un ésser viu amb el seu misteri.

La facilitat amb la qual l'home accepta dominar, explotar, maltractar, vexar, fer patir i matar l'animal no deixa d'influir el seu comportament respecte de l'altre home. Per justificar millor les seves violències contra el seu enemic, l'home al·lega que no es mereix ser tractat com un home per tal com es comporta com una bèstia. Hi ha una concordança i una connivència entre la legitimació de la matança dels animals i la justificació de l'assassinat dels homes. L'home necessita deshumanitzar el seu enemic per legitimar les seves violències contra ell, per permetre's violentar-lo

i, si cal, matar-lo. I deshumanitzar-lo vol dir, per força, donar a entendre que es comporta com un animal, de vegades pitjor. Per aquesta raó, hi ha molts insults que s'expressen a través d'un llenguatge animalístic.

D'aquesta manera, a l'altre home, el desconegut, l'estrany, l'adversari, l'enemic, l'intrús, el qui es fica en el nostre espai vital i que, només amb la seva existència, projecta damunt nostre l'ombra de la seva amenaça, li atorguem un caràcter d'inhumanitat que li confereix una similitud amb l'animal. Així, estem dispensats de tractar-lo com un home. Cal ser conscients, d'una vegada per totes, que el respecte envers l'animal no és cap obstacle per al respecte envers l'home, sinó que el fortifica. El respecte envers l'animalitat, doncs, apareix com una propedèutica al respecte de la humanitat.

4. L'home no és violent per naturalesa, sinó per llibertat

L'home, deien, és violent per naturalesa. En realitat, per naturalesa, l'home està alhora inclinat a la violència i disposat a la bondat. Ha de triar, a través d'un acte voluntari, entre la violència i la bondat. Ha de decidir entre la inhumanitat i la humanitat. Per recuperar les categories convingudes, massa simples però que mantenen un sentit, ha de triar fer «el bé» o «el mal». És per això que és un ésser essencialment lliure. Si l'home no tingués la capacitat de fer el mal, estaria sotmès al determinisme d'una naturalesa que, sens dubte, l'obligaria a fer el bé, però que, sobretot, no li deixaria cap llibertat. L'home no és violent per naturalesa, sinó per llibertat. De la mateixa manera, l'home no és bo per naturalesa, sinó per llibertat.

L'home és essencialment bo en el sentit que la bondat expressa la naturalesa profunda del seu ésser. Si l'home és capaç de fer el bé, és perquè la seva naturalesa és bona. Si l'home és capaç de fer el mal, és perquè la seva naturalesa és lliure. És aquesta llibertat la que dona dignitat i sentit a la seva existència. Més que això, és la seva existència. L'home és la seva llibertat. La consciència de si mateix és aquesta llibertat: l'home només té consciència d'ell mateix a través de la seva llibertat. Sense aquesta llibertat, l'home seria un desconegut per a ell mateix. La llibertat, per tant, la llibertat de fer també el mal, no és una imperfecció de l'ésser humà, n'és la base i la realització. És per això que el poder de l'home de fer el mal no el converteix en un ésser dolent, sinó que el fa lliure. I aquesta llibertat, que permet cometre el mal, és totalment bona. Aquest és el misteri de la humanitat de l'home.

El mal existeix en el món, però si maldem per eliminar-lo a través de la violència, ens arrisquem molt a augmentar-lo. Combatre la violència a través de la violència és demostrar una gran impaciència i una gran imprudència.

La violència no és una fatalitat. Mai no s'imposa per ella mateixa, sempre és una tria. Però, des del moment que els homes la trien, esdevé fatal que n'assumeixin les lleis. Pensin el que pensin, diguin el que diguin, mai, enlloc, els homes no dicten les seves lleis a la violència. Sempre, arreu, la violència dicta les seves lleis als homes. I les lleis de la violència són implacables. Inflexibles. Aclaparadores. Cruels. Ferotges. Immorals. Inhumanes, en resum! Pot ser que l'home triï la violència volent fer el bé, però la violència li imposa fer el mal. Les conseqüències de la violència són innobles. Ignominioses. És la seva lògica. Una lògica freda. La lògica de la mort. La violència és una causa cega de desastre. Una característica de la violència és que és un mecanisme que arrossega l'home en una fugida endavant cap a l'horror.

Els homes es pensen que dominen la violència, però en realitat són dominats per ella. La violència els sotmet i els instrumentalitza al seu servei. Els homes creuen que se'n serveixen, però són ells qui li presten servei. Entre l'home i l'acte violent, ja no hi ha cap distància. Per tant, únicament el distanciament permet la consciència. En la brutalitat de la violència, no hi ha lloc per al pensament. És per aquesta raó que els violents no són assenyats. Les lleis de la violència no tenen cap sentit de la proporció. Donen prioritat a la desmesura. Cada assassinat és una violència desproporcionada. Il·limitada. La violència se serveix de tots els mitjans que té al seu abast. En cedir a la lògica pura de la violència, cada un dels dos enemics fa tot el millor que pot. Ja que el desig de violència és tan potent en una part com en l'altra. I el que passa necessàriament és el pitjor. Cadascun corre a la pròpia destrucció. Al suïcidi.

Així doncs, hi ha una lògica tendencial a la naturalització del mal, és a dir, que aquest mal tendeix a defugir la llibertat de l'home per fer-se autònom. De tota manera, aquesta lògica no és una fatalitat. Aquesta

autonomia del mal no hauria de ser total, per tal com l'home acabaria sent impotent per intervenir-hi. No priva l'home de la seva llibertat moral. No el priva de la seva responsabilitat ètica. No el condemna a patir el curs de les coses. L'home no esdevé obsolet. Cal tenir en compte que l'home manté la possibilitat de fer que la moral de nou domini l'esdeveniment. El futur de l'home no es transforma en un destí.

Desconstruir les doctrines de la violència legítima

Les doctrines de la violència legítima elaborades pel passat avui estan antiquades, caducades, desacreditades, obsoletes. Els arguments dels doctrinaris s'han fet inapropiats, inconvenients, inutilitzables. La violència, deien, és l'obra de la vida. En realitat, l'obra de la violència és la mort. No, la violència no és la vida, sinó la violació de la vida, la mort. La violència és essencialment mortífera. La violència mai no engendra la vida, sempre la mata. Per defensar el seu honor, deien, l'home s'ha de venjar de les ofenses rebudes atacant el seu ofensor. Però, quin honor hi pot haver a fer tot el possible per fer mal i fer mal al seu enemic? Això no és situar malament l'honor? Molt malament? No és situar-lo en el mal? Si la venjança és una qüestió d'honor, és en aquest sentit que sempre és deshonorant per a qui l'exerceix.

Tothom, deien, s'ha d'armar per defensar-se contra l'amenaça de les armes dels altres. En realitat, en aquest cercle vicios, cadascú es troba amenaçat per les armes dels altres.

Cal, deien, resistir a la violència a través de la violència per no cedir a la violència. De fet, cedir a la violència vol dir respondre a la violència amb la violència, amb la qual cosa l'home es tanca en la seva lògica mortal. La contraviolència, al capdavant, no permet combatre el sistema de la violència, perquè en forma part i no fa altra cosa que mantenir-la. De manera estricta, la contraviolència és una violència contrària, però no és el contrari de la violència. No és la mateixa violència, però ella mateixa és una violència. És una violència diferent, però és una altra violència.

Els qui volen mantenir les mans netes, deien, es condemnen a la inacció i esdevenen còmplices de la injustícia. Els qui volen actuar, proclamaven, han d'acceptar tenir les mans brutes. En realitat, la brutícia de la violència esquitxa qualsevol acció i contamina qualsevol causa. Certament, el purisme no és un ideal moral, ni tampoc un comportament polític. La política és l'art del compromís. Però, en triar la lògica de la violència, cadascú ha de témer que es deixa tancar en uns compromisos indignes.

El realisme, deien, obliga a repudiar les pretensions de la moral per recórrer a la violència, que és l'única que confereix la seva eficàcia a l'acció. De fet, la cerca de l'eficàcia a qualsevol preu ha menat a la perpetuació dels pitjors crims contra la humanitat. L'exigència moral, deien, no es pot conciliar amb el realisme polític. En realitat, la moralitat d'una acció és el criteri essencial de la seva eficàcia entre els homes. La noviolència és la seva justificació decisiva, i permet reconciliar l'exigència moral i el realisme polític. Dissol l'oposició, que antigament semblava irreductible, entre la moral de convicció i la moral de responsabilitat.

La violència, deien, és justa des del moment que «és per a una bona causa». Però, qui decidirà mai que la seva causa sigui dolenta? En realitat, segons una retòrica convinguda, cadascú està convençut que la seva causa és una bona causa. I al final s'ho creu massa. D'aquesta manera, tenint en compte la història d'ahir i d'avui, la casuística que justifica la violència per a la defensa d'una bona causa sempre ha servit per justificar la violència per a la defensa de les males causes. I d'aquesta manera, innombrables assassinats van ser degudament justificats. És per aquesta raó, per deslegitimar la violència al servei de les males causes, que cal desconstruir la teoria que legitima la violència al servei de les bones causes. És un imperatiu categòric.

La legítima defensa, deien, es basa en un dret imprescriptible de l'home. Certament, la defensa és legítima, però la qüestió és saber quins són els mitjans legítims de la defensa. És ben fal·laç pretendre que aquest dret es basi en un estat de necessitat que justifica l'assassinat. De

fet, justificar la violència en nom de la necessitat és fer que la violència sigui necessària de totes passades i cloure el futur en la necessitat de la violència. És resignar-se, amb la consciència tranquil·la, a la fatalitat de la violència.

Recórrer als mitjans de la violència, deien, és inevitable en política. Renunciar a la violència implica renunciar a l'acció política per ella mateixa i evadir-se en l'idealisme. De fet, l'exigència fonamental de la filosofia política és construir una societat alliberada de l'empremta de la violència. En una societat, la justícia i la pau es realitzen en la mesura que les diferents formes de violència queden eliminades de les relacions entre les persones, els grups i les comunitats. Com a resultat, la violència, que té sempre com a objectiu la mort, se situa en contradicció amb el principi mateix de l'acció política.

El que fonamenta el polític no és la violència, sinó el seu contrari absolut: la paraula humana, la paraula assenyada. L'essència mateixa del polític és el diàleg dels homes entre ells. L'èxit del polític és, per tant, l'èxit d'aquest diàleg. Com que l'aparició de la violència entre els homes sempre significa el fracàs del seu diàleg, la violència sempre significa el fracàs del polític.

Tant en la seva finalitat com en les seves modalitats, l'acció política es troba orgànicament conciliada amb la noviolència. La filosofia de la noviolència resitua l'àgora política en la seva veritable perspectiva i li torna a atorgar les seves dimensions reals.

5. Buscar la coherència entre els mitjans i la finalitat

La finalitat, deien, justifica els mitjans, cosa que volia dir: la finalitat justa justifica els mitjans de la violència. En realitat, és tot el contrari: la història no deixa de confirmar que els mitjans de la violència fan injusta la finalitat més justa. Els mitjans de la violència no sols perverteixen la finalitat, sinó que poden arribar a substituir-la. Qui desitja la finalitat, deien també, desitja els mitjans. És veritat, però cal entendre-ho: el qui desitja la justícia ha de desitjar els mitjans justos; el qui desitja la pau ha de desitjar els mitjans pacífics.

Afirmar que els mitjans han d'estar en coherència amb la finalitat no és enunciar tan sols un principi moral i filosòfic, sinó també expressar un principi estratègic en el qual es fonamenta l'eficàcia mateixa de l'acció política. No vol dir tancar-se en un moralisme qualsevol, sinó demostrar el realisme més exigent.

La violència, deien, promet uns futurs que canten. En realitat, només pot oferir uns presents que ploren. La violència és una repetició, la repetició de la mort. La violència només sap conjugar l'esperança en futur. Durant aquest temps, no fa altra cosa que fer malbé el present.

La finalitat pertany a la intenció; només els mitjans pertanyen a l'acció. En el moment de l'acció, només dominem els mitjans de què disposem i no pas la finalitat que busquem o, més exactament, només dominem la finalitat a través dels mitjans. La finalitat es relaciona amb el futur, només els mitjans pertanyen al present. Per tant, és cabdal que els mitjans siguin l'inici de la finalitat... Sempre estem temptats d'abandonar el present per fugir cap al futur. Així, l'home de la violència es perd en el futur. Promet la justícia i la pau, però sempre per a demà. Cada dia, renova la mateixa

promesa i sempre ajorna el seu compliment cap al futur. I així successivament fins al final de la història. I cada avui està ple de violències i de patiments, de destruccions i d'assassinats. El present de l'home no es pot considerar un simple mitjà per assolir un futur que en seria la finalitat; és ell mateix la pròpia finalitat.

Per eradicar el mal i fer triomfar el bé, deien, cal matar tots els dolents. En realitat, és il·lusori resistir-se al mal imitant el dolent. Això no fa altra cosa que perpetuar el mal i augmentar-lo. Donaven com a pretext el bé, però feien el mal. D'aquesta manera, com a sùmmum de la contradicció, el bé justificava el mal.

La guerra, deien, és l'últim recurs per defensar l'oprimit i resistir l'opressor després que tots els altres mitjans s'han provat i no han tingut èxit.

La tria, deien, només es fa entre la covardia i la violència. D'aquesta manera, els individus estaven obligats a ser violents per no ser covards. De fet, mai no havien estudiat la possibilitat de posar en marxa els altres mitjans que ofereix l'estratègia de l'acció noviolenta.

La impossibilitat de la noviolència absoluta

La noviolència, deien, té els seus límits. I, en comptes de preguntar-se sobre les possibilitats de la noviolència, només es preguntaven sobre els seus límits. Per tant, no en coneixien mai les possibilitats i, segurs d'ells mateixos, afirmaven ben fort i clar que la noviolència no era possible. En realitat, és experimentant la noviolència que se'n descobreixen les possibilitats. Inevitablement, se'n perceben els límits, però s'apren a apartar-los.

La noviolència, deien, és una quimera i, per justificar-ho, al·legaven que «la noviolència absoluta» no és possible per a l'home ni per a la societat. Però, els amics de la noviolència mai no han afirmat el caràcter absolut de la noviolència. Amb coneixement de causa, saben que no és assenyat

pretendre de viure una noviolència absoluta, és a dir, segons l'etimologia llatina del terme, deslligada de la realitat, i que han de viure una noviolència relativa, és a dir, sempre segons l'etimologia del terme, relligada amb la realitat. En la urgència de l'acció, pot haver-hi alguns compromisos que condueixin a recórrer a la violència. El repte sempre serà reduir aquesta part tant com sigui possible.

El moviment de realització de la noviolència a la societat i a la història no es pot fer partint de la utopia d'una noviolència absoluta per voler inscriure-la en la realitat. Sempre cal partir de la realitat d'una societat i d'una història en què prevalen múltiples violències per esforçar-se per fer realitat com més millor la noviolència.

La noviolència absoluta és una utopia –del grec *ou*, ‘no’, i *topos*, ‘lloc’–, és a dir, no existeix enlloc. Però la violència és una utopia amb efectes molt més perillosos. La violència existeix arreu, però mai, enlloc, no assoleix la finalitat que pretén justificar-la. Mai, enlloc, no fa realitat la justícia que pretén buscar.

6. Desarmar els déus

Les mateixes religions, que pretenen expressar la part espiritual de l'home, s'han deixat contaminar per la ideologia de la violència. Més que no pas voler pretendre que totes elles són religions de pau, per la seva banda mostrarien més valentia espiritual i més honestat intel·lectual si reconeguessin que totes han estat també religions de violència. I això les obligaria no sols a reconèixer les seves faltes, sinó també a discernir els seus errors. Un error és molt més greu que una falta. Una falta és una infidelitat a la veritat, mentre que un error és una alteració de la veritat. Qui comet una falta sap que contraria la veritat –si més no, ho pot saber–, però qui comet un error, qui s'enganya, pot tenir la il·lusió que encara té la veritat. Per aquesta raó, és molt més difícil per a una religió reconèixer els seus errors més que no pas les seves faltes. Aquestes només posen en dubte els homes, mentre que aquells posen en dubte directament les religions per elles mateixes. És necessari i convenient penedir-se de les faltes, però encara és més important reconèixer que aquestes faltes han estat provocades i justificades per errors, uns errors de doctrina, uns errors de pensament. I l'única manera de penedir-se dels seus errors és corregir-los.

La lluita del bé contra el mal se situa al bell mig de l'imaginari religiós. D'antuvi, aquesta lluita es presenta com un conflicte espiritual que el creient ha de dur a terme en ell mateix contra ell mateix. Però el creient també està impel·lit a lluitar contra el mal que hi ha arreu del món. El creient que pretén una integritat total, l'integrista, ordena el bé i prohibeix el mal. Primer als altres. Per descriure la intensitat d'aquesta lluita, sovint es fa referència al simbolisme de la violència: el creient és el soldat cridat a entrar a la guerra del bé contra el mal. De manera insidiosa, aquesta retòrica guerrera, que es fa servir per descriure la lluita espiritual contra

les forces del mal que es diu que estan a l'origen del desordre del món, crida el creient a fer realment la guerra contra els malfactors i els infidels. El desig excessiu i desbaratat de puresa porta a voler la depuració, que és una aberració.

«Déu és amb nosaltres», deien, quan guerrejaven per la bona causa, és a dir, per la seva causa. «Déu, vine a ajudar-nos», pregaven quan defensaven la seva civilització contra la barbàrie dels altres. L'integrista religiós és un dels vectors més potents de la violència. Des del moment que els homes tenen la certesa que la seva religió és l'única veritable, es creuen que només ells són posseïdors de la veritat i els agrada convèncer-se que Déu els ha donat la missió de defensar-la. Per tant, creuen que és el seu deure no sols atacar les heretgies, sinó també lluitar contra els heretges.

La filosofia segurament no permet conèixer el veritable Déu, però, si més no, ofereix la possibilitat d'identificar els falsos déus esforçant-se a dir de Déu el que no és –i això ja és decisiu. Per al filòsof, l'antítesi de la fe no és la descreença, sinó la violència. Al capdavant, negar Déu no és ignorar que existeix, sinó creure en ell pensant que ell mateix és capaç de violència. Per a l'home assenyat, que reconeix la violència com l'altre absolut de l'esperit, els déus que pacten amb la violència dels homes, l'avalen, l'exigeixen i, fins i tot, de vegades l'exerceixen, segur que viuen en el panteó dels falsos déus.

El qui creu en els falsos déus no ret culte a Déu, sinó a uns ídols. Els déus gelosos, els déus colèrics, els déus justiciers, els déus venjadors, els déus violents, els déus assassins, els déus guerrers, tots aquests déus armats són ídols que els homes han fabricat projectant-hi els seus fantasmes. Abans que res, és important fer-se ateu d'aquestes divinitats tan fosques. Al cap i a la fi, el que cal desarmar són les religions, tot desarmant les divinitats que han creat per satisfer els desitjos assassins dels seus fidels. Això implica desarmar les profecies i les teologies. Quan un text sagrat presenta la imatge d'un déu que exigeix als homes la violència o ell mateix hi recorre, la pregunta decisiva que cal fer-se és si es tracta d'una

implicació real de Déu en la violència, o si només es tracta d'una impudència feta a Déu pels homes de la pròpia violència. La violència de Déu per ventura no seria altra cosa que la representació de la violència dels homes? No cal presentar la hipòtesi que l'home violent sempre se sent temptat de representar-se Déu a través de la imatge d'una divinitat violenta? La representació d'un déu violent no seria essencialment antropomòrfica? Les paraules de violència que els textos sagrats atribueixen a Déu són paraules de Déu o paraules que els homes atribueixen a Déu? Cal urgentment sotmetre aquestes paraules sota el filtre de la sospita.

D'aquesta manera, el déu dels Exèrcits segurament és un déu fals. En qualsevol hipòtesi, el Déu veritable només pot ser un déu desarmat. L'home sempre necessita justificar la seva violència i, quan creu en un déu, necessita convèncer-se que el seu déu justifica la seva violència. La urgència de desarmar els déus és una exigència espiritual, filosòfica, cultural i política. No afecta tan sols els creients, sinó també tots aquells i aquelles que volen construir un món assossegat. A un déu violent li correspon una història violenta; una història noviolenta només pot correspondre a la representació d'un déu noviolent.

Els mestres religiosos no havien entès que, en la història, la transcendència de l'home es consolida essencialment en la relació de l'home amb l'altre home, i no pas en la relació de l'home amb l'Absolut. No havien entès que, en el temps, el que és etern s'encarna en el que és temporal.

No ens hauríem de sorprendre per la intransigència extrema de les religions pel que fa al respecte per la vida que neix i el respecte per la vida que mor, i la seva gran tolerància envers la violència de les armes que ataca la vida que viu?

Vindrà el dia en què els creients ja no es quedaran confinats al seu temple, al seu llibre o al seu dogma i s'obriran a les exigències universals de l'Esperit. En la comunió de tot l'univers, celebraran la litúrgia dels mons. S'estimaran tant la terra que ja no se sentiran lligats a cap territori.

Ja no hi haurà un territori sagrat per a ells. Cap terra no serà santa. Sempre estaran disposats a deixar la seva terra per anar-se'n pels camins del món, lliures sota el sol, la neu, la pluja o el vent.

7. Davant del que és irreparable

Quan, en un conflicte, tots els protagonistes opten per la violència, ells mateixos creen una part irreparable del conflicte. En la seva rivalitat assassina exacerbada, reuneixen totes les condicions perquè, per totes dues bandes, la violència acumuli una pila de destruccions, sofriments i assassinats. Per tant, sempre hi ha persones de males intencions que volen posar en dubte la noviolència fent valer la seva impotència en una situació com aquesta. Però, en un lloc i en un moment en què ningú no ha triat la noviolència, no és de bona fe voler demanar comptes a la noviolència. Quan, per totes bandes, la desraó s'entossudeix a acomplir les obres de mort fins al paroxisme de la violència, les obres de la raó desarmada esdevenen impotents per protegir la vida.

El realisme ens obliga a acceptar una part inevitable que és irreparable en la història dels homes i de les societats. Ser conscient d'aquesta part irreparable no vol dir renúncia, ni abdicació, ni resignació, ni dimissió, sinó seny. Aquesta part irreparable constitueix una tragèdia en què la desraó injusta, violenta i assassina dels homes domina per damunt de la raó. Cal que aprenguem humilment a plantar cara al destí tràgic de la humanitat que és errant i pateix. Quan els homes han cregut que havien de recórrer a la violència per suprimir qualsevol tragèdia de la seva història, no han fet altra cosa que afegir l'assassinat a l'assassinat. I, així, es troben cara a cara amb l'absurd.

Davant del terrorisme

El perill més gran que plana avui per sobre de les democràcies, diuen, és l'amenaça terrorista. La retòrica antiterrorista afirma, amb veu alta i clara, que el terrorisme renega dels valors superiors de la civilització que exigeixen el respecte envers la vida humana. Segurament. Però, precisament, defensar aquests valors requereix, abans que res, respectar-los en la mateixa tria dels mitjans que fan servir per defensar-los. Voler vèncer el terrorisme vol dir actuar amb tota la prudència procurant no renegar un mateix de les exigències que fonamenten el respecte envers la vida. Vèncer el terrorisme és, abans que res, rebutjar d'entrar en la seva pròpia lògica de violència assassina. El vector principal del terrorisme és la ideologia de la violència que justifica l'assassinat. Defensar la civilització és, abans que res, negar-se a deixar-se contaminar per aquesta ideologia. Altrament, les democràcies corren el risc greu de ser culpables de desastres anàlegs als que recreen als terroristes. Això exigeix renunciar a les operacions de guerra que impliquen, de manera inevitable, l'assassinat d'innocents. Molts estats pretesament civilitzats, a fi de lluitar contra el terrorisme, no han dubtat a recórrer a la tortura, que és un crim contra la humanitat que no es pot justificar sota cap circumstància.

Quan el terrorisme desafia les democràcies i pretén desestabilitzar-les, aquestes hi han de lluitar segons una estratègia coherent amb les pròpies exigències i les pròpies normes, sense fer cas de les incoherències dels terroristes. S'han de defensar situant-se, de manera decidida, en l'àmbit que és el seu, el del dret, i negar-se a deixar-se arrossegar al camp de l'arbitrari que nega el dret del qual es prevalen i que exigeix el respecte envers la dignitat de qualsevol home, encara que sigui un enemic.

El terrorisme no és el fruit del nihilisme pur. Ens enganyem si considerem que voler-lo entendre ja seria començar a justificar-lo. Per vèncer el terrorisme, cal maldar per entendre'n les causes i els objectius. La simple indignació no permet entendre per què uns homes, que sacrifiquen la

pròpia vida, decideixen anar fins a les fronteres extremes de la violència destructora i assassina. Per eradicar el terrorisme, per desarrelar-lo, cal esforçar-se per entendre quines són les arrels històriques, sociològiques, ideològiques i polítiques que el nodreixen.

La manera més eficaç per combatre el terrorisme és llevar als qui el practiquen les raons polítiques que invoquen per justificar-lo. D'aquesta manera, serà possible afeblir de forma duradora la base popular que el terrorisme necessita tant. Tot sovint, el terrorisme arrela en un terreny adobat amb la injustícia, la humiliació, la frustració, la misèria i la desesperació.

Així, per vèncer el terrorisme, no s'ha de fer la guerra, sinó que cal construir la justícia.

El que hem de defensar avui ja no és el territori de la geografia, sinó el territori de la democràcia. Les amenaces que planen sobre l'ordre democràtic estan essencialment engendrades per ideologies basades en la discriminació i l'exclusió.

Tant si es tracta de nacionalisme com de racisme, de xenofòbia, d'integrisme religiós o de liberalisme econòmic basat exclusivament en la recerca del benefici, són les ideologies que amenacen la democràcia. En àmbits diferents, cadascuna d'elles instrumentalitza l'home i el converteix en un objecte. Ja no és respectat com un subjecte. A partir d'això, doncs, promoure i defensar la democràcia —aquests dos passos es reforcen l'un a l'altre i s'han d'escometre plegats— és, abans que res, lluitar contra aquestes ideologies els gèrmens de les quals proliferen tant a l'interior com a l'exterior de la societat. En efecte, aquestes ideologies no coneixen fronteres. Totes les ideologies antidemocràtiques estan vinculades a la ideologia de la violència. Mai no dubten a manifestar que la violència és necessària i legítima a partir del moment que la posen al seu servei. Al capdavall, és per aquesta raó que l'amenaça contra la democràcia sempre és la de la violència; per tant, la defensa de la democràcia sempre és una lluita contra la violència. Cal urgentment desarmar aquestes ideologies.

La pena de mort és un assassinat

La pena de mort, deien, és necessària i legítima per protegir els innocents i fer que els criminals definitivament puguin deixar de fer mal. En realitat, si la pena de mort dissuadís els criminals, cap criminal no hauria estat executat ja que n'hauria estat dissuadit... El rebuig total de la pena de mort és la primera prova que permet saber si una civilització es basa o no en el respecte envers la vida. Tot home, encara que sigui el més criminal, té dret al respecte de la seva humanitat.

Sobretot, aquest respecte és un deure per a la societat. Justificar la pena de mort vol dir negar d'una vegada per totes el caràcter transcendent i sagrat de la vida humana. En legalitzar la pena de mort, l'estat institucionalitza la violència assassina, li atorga dret de ciutadania.

A partir de llavors, les relacions socials queden contaminades per la lògica de la violència. A la inhumanitat del crim, la societat civilitzada ha de respondre amb un escreix d'humanitat. L'execució capital d'un home amb les mans i els peus lligats és un assassinat abjecte l'horror del qual és el mateix que el del crim. És forassenyat invocar el respecte per les víctimes per matar-ne l'agressor. Si la víctima demana venjança, la societat se l'ha d'escoltar amb compassió, però no ha de satisfer-ne el desig assassí. En protegir la vida del criminal, la societat protegeix la víctima del seu desig de venjança i en preserva la humanitat.

Pietat per als «homes»!

Per lluitar contra el mal, els estats envien homes per matar els dolents. Se'ls anomena simplement *homes*. Hi ha força dones entre ells, però també elles formen part dels «homes». Es compten per centenars i per milers.

Aquests «homes» són «homes de tropa». Soldats. Militars. Fa temps que han estat reclutats per l'exèrcit, en aquell moment en què ni tan sols havien acabat de viure la seva joventut. Es diu que tots ells són «voluntaris», que han triat «lliurement» l'ofici de les armes. Però, en realitat, la majoria no tenia cap altra opció. És l'exèrcit qui els ha triat. Voluntàriament. De tota manera, alguns diran: «Només havien de...». Però és massa fàcil dir-ho. Han estat reclutats. Aquests reclutes han rebut un uniforme, a fi que tots vagin uniformats. Després han estat entrenats amb duresa. Molta duresa. Perquè es facin durs. Aguerrius. Precisament, perquè es converteixin en «homes». Han agafat el costum de marxar al pas. Amb un pas regular. Se'ls ha ensenyat a no tenir sentiments. No han de raonar, sinó executar. Tots ells estan sota tutela i han d'obeir els seus superiors.

Un dia, els envien ben lluny. Molt lluny del seu país. Així, han hagut de deixar enrere tots els seus amors humans. Han desembarcat amb els cascos, els arreus, armats de cap a peus. Es converteixen en material militar. Per tant, estan sols, entre «homes». Desproveïts de tendresa. Desproveïts de vida privada.

Aquests «homes» han rebut la més bella missió que podien tenir: defensar la civilització contra la barbàrie, la democràcia contra la tirania, els drets de l'home contra el terrorisme. Fer recular les forces del mal. Dit d'aquesta manera, la finalitat sembla molt justa. Però, si més no, hi ha un error en els mitjans. L'error és pensar que la violència és capaç d'eradicar el mal. La retòrica oficial honora aquests mercenaris del bé com si fossin herois. Cada dia, sobre el terreny, els «homes» s'enfronten als terribles turments de la guerra. De dia i de nit, viuen morts de por. De por a la mort. En qualsevol moment, noten a la seva carn la mossegada ardent de la mort. La seva missió és lluitar contra el terrorisme, però se senten terroritzats. I escampen el terror. Havien d'aportar la pau, i, en canvi, provoquen la guerra. I el caos. Cada dia, s'arrisquen que els matin. O s'arrisquen a matar. I l'assassinat és encara més terrorífic que la mort. Ja que l'home no està fet per matar. Els poetes dirien que està fet per estimar. Però, què hi tenen a fer els poetes en aquesta història?

Alguns «homes» estan plens d'odi. D'altres, de vergonya. Però potser són els mateixos. Tots senten molta angoixa. Al fons de la seva desesperació, tornen a ser humans. La major part ignoren la covardia. Intenten plantar-hi cara cada dia. Sovint amb valentia. Al capdavant, no són culpables, sinó víctimes. Víctimes de la pròpia violència, si més no, de la violència que ells mateixos executen. Ferits. Malalts. Bojos, literalment. Molts d'ells no tenen més recursos que buscar una mica de consol en l'alcohol i la droga.

Els que en saben es dediquen al seu cas. Un cas interessant. Respecte a ells, parlen de «neurosi traumàtica de guerra».

Un dia, els supervivents tornen a casa seva. Es diu que han estat «alliberats». Però molts d'ells, per no dir tots, no recuperen el gust per la llibertat. Ni per la vida. La violència ha fet que només sentin repugnància. Dels altres i sobretot d'ells mateixos. No tenen gestes per explicar. Es tanquen en un silenci sepulcral. Dolorosament. La guerra no els deixa en pau. Continua turmentant-los. De manera perpètua. De vegades, se sorprenen plorant. Fins i tot els «homes» ploren. Alguns s'estimen més llançar-se als braços de la mort perquè aquesta deixi de desafiar-los. Aquests «homes» es mereixen la nostra compassió. Pietat! Sí, pietat per als «homes»!

A la guerra, deien, l'individu passa per damunt dels seus interessos privats i accepta sacrificar els seus béns particulars i la seva vida mateixa per arriscar-se a morir en defensa de la llibertat. En realitat, a la guerra, la vida dels individus és sacrificada per l'estat. A la guerra, deien, l'home s'allibera de totes les preocupacions baixament materials que el tenen esclavitzat en temps de pau per tenir una experiència de llibertat prodigiosa. En realitat, a la guerra, la humanitat de l'home queda radicalment pervertida en el compliment de les violències més innobles i les més grans crueltats.

8. Deslegitimar l'arma nuclear

L'arma nuclear, deien, és el símbol de la grandesa i de la potència d'una nació. En realitat, la carrera cap a l'armament nuclear ha estat el resultat de múltiples dimissions: morals, intel·lectuals, espirituals i polítiques.

L'ús de l'arma nuclear que provocaria milions de morts és un crim contra la humanitat i la civilització. És veritat, la dissuasió nuclear no és l'ús de l'arma nuclear, sinó que és la utilització de l'amenaça, i la utilització de l'amenaça comporta directament l'amenaça del seu ús. A partir del moment en què l'ús de l'arma nuclear seria un crim, l'amenaça del seu ús ja és criminal. El consentiment a l'assassinat nuclear és la negació de tots els valors humans que són el fonament de la civilització. És per això que el prestigi pertany no pas a les nacions que posseeixen l'arma nuclear, sinó a les que tenen la intel·ligència i el seny de renunciar-hi.

Els homes no viuen «amb l'arma nuclear». Viuen «sense ella». Viuen en la inconsciència del que és realment. Però, per ventura potser és precisament el caràcter pròpiament inimaginable de la matança exterminadora programada el que fa els homes incapaços de parar-hi atenció? Com imaginar el que representen realment milions de morts? Al peu de lletra, una monstruositat com aquesta sobrepassa la facultat d'entendre, de la mateixa manera que supera els límits de la imaginació. Per la seva immensitat, una destrucció com aquesta és engegadora. No es veu. La possibilitat d'un desastre com aquest queda en l'àmbit abstracte i se situa més enllà del bé i del mal. El que és impensable apareix com impossible. Per disculpar-se, els homes d'estat, els homes de l'estat han inventat una retòrica que demana l'eliminació mundial de les armes nuclears. Però, al mateix temps, contínuament perfeccionen les seves armes nuclears.

Alhora que parlen de «desarmament» fan «armaments». Paraules que s'assemblen, però que tenen una diferència criminal.

La justificació de la dissuasió nuclear, que amaga la premeditació del crim nuclear, és una de les mentides més grosses en matèria de moral política. Però, quan una societat s'instal·la en la mentida, la majoria silenciosa dels ciutadans la considera una veritat indiscutible. A través d'aquesta mentida moral, els agents de decisió i els ciutadans estan convençuts que no cometem cap mal si amenacem poblacions senceres amb l'assassinat nuclear. El que és espantós en la dissuasió nuclear, més enllà dels riscos de mort i de destrucció que fa que planin sobre els homes, és la desraó dels homes que es tanquen en una lògica nihilista de mort i de destrucció.

L'arma nuclear és, indiscutiblement, una de les manifestacions més greus del «mal» que obsedeix, turmenta i afligeix la humanitat. Però, si ho vol, l'home pot tenir influència sobre aquest mal. Si ho vol, pot decidir suprimir-lo. Hi ha molts problemes que tenen una solució complexa, incerta, difícil, de vegades fins i tot impossible. Però, contràriament a l'opinió dels «experts» que necessiten la complexitat de les coses per fer el seu ofici, el problema de l'arma nuclear ens ofereix una solució possible: cal «simplement» que decidim voler-hi renunciar. Però, no és tan simple voler-ho. La decisió és difícil, ja que hi ha múltiples raons que són sofismes que poden obstaculitzar la nostra voluntat. Al capdavant, l'arma nuclear és un ídol. Els i les que li rendeixen culte són idòlatres.

I sempre és difícil trencar els ídols. La creença dels homes en l'arma nuclear com a símbol de la potència és un dels sortilegis més formidables als quals la humanitat no ha sucumbit mai. Significa l'alienació de la consciència, la perversió de la intel·ligència, la submissió de la raó, la pèrdua de la llibertat, i és ben semblant a un veritable embruix.

Amb el seu consentiment a l'assassinat nuclear, l'home nega i renega la transcendència del seu ésser espiritual. La humanitat cal que es desporti del seu insomni i resisteixi a la seva barbàrie interior. Si es nega a retre un culte idòlatra a l'arma nuclear, l'home torna a ser amo del seu destí i llavors li és possible recuperar la seva part de transcendència.

El risc nuclear civil

Hiroshima ja rima amb Fukushima. Cada un d'aquests dos noms evoca una tragèdia infinita que marca la derrota de la civilització industrial. El risc nuclear no és tan sols militar, sinó que també és civil. És cert que, des del punt de vista ètic, els riscos nuclears civil i militar no són del mateix tipus. Per ella mateixa, la finalitat de la indústria nuclear civil –produir energia– no és moralment inacceptable. Però, de fet, les modalitats de l'establiment de la indústria nuclear civil, tot i que no són criminals, com ho són les de la indústria nuclear militar, suposen moltes amenaces potencialment mortals. Per tant, tampoc no són moralment acceptables.

L'energia nuclear, deien, és l'energia del futur. En realitat, l'energia nuclear amenaça el futur. La construcció i l'exploració de les centrals nuclears fan córrer riscos desmesurats per a la seguretat de les poblacions civils. Encara que es prenguin totes les precaucions, la probabilitat d'un accident nuclear més gran no és nul·la. Les conseqüències previsibles d'un accident són tan àmplies que el principi de precaució exigeix que no es corri el risc. A més, l'electricitat nuclear genera milers de tones de rebuigs amb una alta radioactivitat que durarà milers d'anys, i ningú no sap què fer-ne.

Per si no n'hi hagués prou, les decisions respecte de la indústria nuclear es prenen en un secretisme tal que constitueix una negació de la democràcia. No la tenen en compte les tecnocràcies estatal i financera. La ignorància en què es manté el poble sobirà deixa en un lloc incòmode el pacte social republicà.

Les nostres societats industrials tenen el repte de decidir les modalitats d'una transició que els permeti viure en una sobrietat energètica que dugui a terme una reducció significativa del consum d'energia. El decreixement energètic no és una utopia, és una necessitat vital. Al mateix temps, és urgent invertir en modes de producció d'energies renovables que siguin respectuosos amb el medi ambient.

L'imperatiu ecològic

El progrés tècnic, deien, permet esperar un progrés social que serà beneficiós per a tots els pobles i tots els homes. En realitat, cal que reconeguem la fallida de la concepció cientista del productivisme industrial que ha prevalgut fins ara. Durant temps, molt de temps, l'home s'ha hagut de protegir contra els perills de tota mena amb què la natura l'assetjava; avui, amb el poder tècnic que ha adquirit, és l'home qui assetja la natura amb greus perills. Es tracta d'una situació radicalment nova que exigeix replantejar-se els mateixos fonaments de l'ètica que regula el poder d'actuació de l'home. Ara ja sabem que la terra és mortal. És veritat, el pitjor encara no és cert, però ara ja és possible. Per tant, és important tenir molta cura amb aquesta possibilitat tan certa de catàstrofes.

El respecte per la natura és un respecte que l'home es deu a ell mateix. L'home forma part de la natura, però, encara més, la natura forma part de la seva humanitat. Quan l'home provoca «violències» al seu entorn, ell mateix en pateix les conseqüències. La destrucció del seu «marc de vida» afecta directament la seva «qualitat de vida». L'home literalment emmalalteix a causa dels perjudicis que infligeix a la natura. La pol·lució de l'aire, de l'aigua i de la terra comporten una violència directa envers l'home, i aquesta violència pot ser mortal. Així, la necessitat de respectar i protegir la natura no prové d'un sentimentalisme qualsevol, sinó d'una exigència ètica que es basa en un imperatiu polític. És categòric.

A partir d'ara, l'home ha de mirar cara a cara l'estat de vulnerabilitat en què el seu poder d'actuar ha posat la natura i ha de ser conscient que s'ha convertit en l'objecte de la seva responsabilitat. Abans, la responsabilitat de l'home a través de la seva actuació només afectava el futur immediat, però ara estén la seva durada i va cap al futur més llunyà. Per tant, té l'obligació d'actuar de manera que el futur de la vida humana a la terra encara sigui possible.

9. De la ipseïtat i de l'alteritat de l'home i de la dona

La dona, deien, és un ésser humà, però la seva vocació és estar al servei de l'home. En la història de totes les civilitzacions, la dona ha estat sotmesa en totes les relacions socials al poder dominador de l'home. Al llarg dels segles, tant en la vida domèstica com en la vida política, les dones han estat rebaixades, inferioritzades, apartades, dominades i oprimides pels homes. El comportament violent de l'home respecte a la dona s'ha imposat com una de les característiques més destacades de la cultura de violència que preval a les nostres societats.

Les virtuts guerreres que formen els herois, deien, són dels homes i manquen en les dones. Aquestes últimes, pel que sembla, no tenien les qualitats necessàries per portar una espasa i plantar cara a la mort en els camps de batalla, no eren dignes de compartir la glòria dels guerrers i s'havien de reservar per al repòs i el consol dels homes. La importància de la guerra en la vida de les societats ha estat, certament, una de les causes principals del predomini masculí. La guerra és un assumpte d'homes. No és que les dones no en quedessin afectades; ben al contrari, en quedaven afectades directament, però es mantenien darrere de la guerra o, més exactament, les mantenien darrere de la guerra, gairebé sempre invisibles, tal com van ser mantingudes darrere dels homes. Les dones han sofert profundament a causa de la guerra, però, la majoria de les vegades, els seus patiments i les seves llàgrimes eren resignats, silenciosos, com la seva vida. Fins i tot quan maleïen la guerra, en general mai no protestaven contra ella. Com que havien acceptat les lleis dels homes, van acceptar les lleis de la guerra. Per ventura les mateixes dones no van honorar massa sovint la guerra admirant els herois guerrers? Per

ventura elles mateixes no van contribuir a fabricar i mantenir el prestigi usurpat de l'uniforme? I en voler ocupar tot el seu lloc en la societat i en negar-se a sotmetre's al poder dels homes, les dones no n'imitaran la violència? Res no seria pitjor que, en nom de la igualtat, elles reivindicuessin el seu lloc a la guerra.

La humanitat només assolirà la seva plena maduresa el dia que les dones i els homes tindran la intel·ligència de construir entre ells unes relacions basades en el reconeixement i el respecte recíprocs de les seves identitats tant en la seva similitud com en la seva diferència, en la seva ipseïtat i la seva alteritat. La unitat del gènere humà està constituïda per aquesta ipseïtat i aquesta alteritat.

Com que elles «donen la vida» als éssers humans, les dones potser sentirien una repugnància «natural» a donar-los la mort? Pel seu estatus biològic, potser tindrien una disposició «natural» a rebutjar la violència i a preferir la noviolència? En realitat, les dones també són capaces de les més grans violències i certament cal renunciar al mite de «l'etern femení», que presenta la dona naturalment dolça, tendra i pacífica. De la mateixa manera, la violència no és el mode d'expressió natural, biològic que caracteritzaria l'ésser masculí. El comportament violent de l'home s'ha de resituar en el seu entorn cultural, i abans que res en el procés de socialització que constitueix l'educació. Per ventura aquesta educació no ordena a l'home que foragiti la seva sensibilitat, que ha de considerar una feblesa?

Probablement, cal deixar de raonar pressuposant que la violència seria essencialment masculina i la noviolència, essencialment femenina. Realment és més just dir que la noviolència és essencialment masculina i femenina. Tot ésser humà és bisexuat i en cada persona hi ha un pol femení i un pol masculí. Per tant, és deure de cadascú i cadascuna assumir alhora la seva masculinitat i la seva feminitat. Però, la recerca de la igualtat i de l'equitat entre els homes i les dones no es podria basar en la indiferenciació i la similitud de les identitats femenina i masculina. És important que la dona alliberi l'element masculí que

té a dins i que, d'aquesta manera, adquireixi la força d'exercir el propi poder. També és important que l'home integri l'element femení que és igualment constitutiu del seu ésser. D'aquesta manera, podrà dominar millor la brutalitat que demostra massa sovint en l'exacerbació de la seva virilitat. Per construir una cultura de la noviolència, cal reconstruir les representacions de la masculinitat i de la feminitat basant-se en els principis d'una filosofia de la relació que preconitza una conflictivitat no violenta. En convertir-se en valors universals, les qualitats masculines i femenines deixen de ser particularitats d'un sexe més que no pas d'un altre. No es tracta de negar o de superar la diferència, sinó d'encarnar de manera diferent la humanitat de l'humà. I, potser llavors, l'home i la dona, cadascun mantenint la seva identitat, però enriquida amb la de l'altre, podrien concórrer plegats per inventar una cultura de la noviolència?

10. Cap a una cultura de la noviolència

La violència és humana, deien. És cert, la violència és «ben humana», «massa humana», ja que és, en efecte, una possibilitat de l'home. Però plantejar-se la violència és entendre que desdiu la humanitat de l'home i que, per tant, és inhumana. Nega l'aspiració més profunda de l'home per construir amb l'altre home una relació de reconeixement, de respecte i de benvolença mutus. Renega les virtuts que fonamenten i estructuraven la humanitat de l'home. La violència atempta contra la dignitat de la humanitat de l'home. La violència és la denegació de la humanitat.

És per aquesta raó que l'opció per la noviolència inicia la humanitat de l'home. Pretendre humanitzar la violència és deshumanitzar l'home. El que caracteritza la violència és la seva inhumanitat intrínseca. De tota manera, encara que tots nosaltres estem disposats a estar-hi d'acord, ens sembla molt difícil reconèixer la possibilitat de la noviolència. Estem tan acostumats a pensar en el conflicte a través del prisma deformant de la ideologia de la violència que domina les nostres societats que no tenim punts de referència per plantejar-nos la noviolència. Per això, som incapaços de visualitzar la possibilitat d'establir els principis i els mètodes de l'acció noviolenta per plantar cara als conflictes als quals molts pobles i comunitats s'han enfrontat. La noviolència encara ens apareix com un idealisme, potser generós, però que no pot tenir impacte en els esdeveniments.

Per desgràcia, no n'hi ha prou que la violència garanteixi el fracàs perquè l'home hi renunciï. Ja que l'home no opta per la violència per la seva eficàcia, sinó per ella mateixa. L'opció per la violència no és racional. Malgrat tots els desastres que provoca inevitablement, la violència encara exerceix el seu poder de fascinació tant en els poderosos com en

els humiliats. La majoria de les vegades, encara que no els ofereixi cap esperança de victòria, aquests humiliats opten per la violència de manera desesperada. Al capdavall, en aquest combat a vida o mort entre els dos camps enemics, tothom és perdedor.

Els qui prenen les decisions polítiques, cecs davant la fallida de les seves operacions militars de protecció o de restabliment de la pau, s'entesten a justificar el recurs a la violència de les armes per defensar els drets de l'home agafant com a testimoni les seves opinions públiques dient que només tenen opció entre la violència i la covardia. Cal replantejar-se urgentment l'acció de la comunitat internacional en matèria de prevenció i de gestió dels conflictes, i experimentar els mètodes de la intervenció noviolenta tot obrint un espai públic on es puguin expressar les iniciatives de pau de les societats civils dels països afectats.

En realitat, hi ha una història de la resistència noviolenta que té les seves cartes i els seus actes de noblesa. Una història escrita per dones i homes que s'han negat a resignar-se a la injustícia que ultratjava la seva dignitat i es burlava de la seva llibertat, i que han sabut imaginar altres mitjans de resistència diferents dels de la violència assassina. Moltes vegades, les seves lluites noviolentes han demostrat tenir una eficàcia real. Amb les mans nues, han aconseguit desarmar els seus enemics. Per desgràcia, la seva història és desconeguda, ignorada, amagada, negada. Estructurada per la ideologia de la violència, la nostra memòria col·lectiva només ha retingut la història de les resistències armades, de les revolucions violentes i de les guerres assassines. És essencial que tornem a recordar aquesta història de les lluites noviolentes i que ens n'emparem.

Per als homes no n'hi ha prou de desesperar de la violència per tenir esperança en la noviolència. Prendre consciència de la ineficàcia de la violència no és suficient per tenir consciència de l'eficàcia de la noviolència.

Aquesta presa de consciència només es pot fer amb mediacions intel·lectuals, culturals, filosòfiques, espirituals, polítiques i estratè-

giques que permetin fressar un camí que faci descobrir la pertinència de la noviolència. Fins ara, han faltat aquestes mediacions. Els «savis», tinguin l'obediència que tinguin, tots els qui tenen la responsabilitat de manifestar el pensament, han pactat, ells també, amb l'imperi de la violència, no sols en la ignorància, sinó també en el descrèdit de la noviolència. Han traït la seva missió, que és promoure els valors universals de la justícia i de la veritat. La seva responsabilitat, incommensurable, és haver deixat erm el terreny que haurien hagut de sembrar amb les llavors de la noviolència. En comptes d'això, han avalat les ideologies que armen les passions dels homes i els instrumentalitzen al servei de l'assassinat. És urgent desmuntar aquestes ideologies i construir una filosofia política que sigui la pedra angular de la cultura de la noviolència. Una filosofia de la vida. Una filosofia de l'esperança. Una filosofia (del grec *philo*, 'amor', i *sophia*, 'saviesa'), és a dir, una saviesa pràctica que convida a l'acció.

Aprendre la llengua de la noviolència

Com que la nostra llengua està àmpliament determinada per la cultura predominant de la violència, no hem après a parlar en la llengua de la noviolència. Ens falten les paraules per pensar i parlar de la noviolència. Les paraules es perceben a través del prisma deformador de la ideologia de la violència. Situats davant del mirall de la filosofia de la noviolència, prenen un altre significat. Cal que persegüim i foragitem les paraules falsificades que, sense ser-ne conscients, s'introdueixen a la nostra llengua, tot engendrant la incoherència del nostre pensament i del nostre discurs. Cal que ens esforcem per actualitzar els pressupòsits filosòfics que s'amaguen en les paraules que fem servir cada dia i que, tot i que no en siguem conscients, estructuraren el nostre pensament.

Hem de deslegitimar i desconstruir les paraules que justifiquen la violència i, alhora, inventar i crear les paraules que honoren la noviolèn-

cia. Trobar les paraules justes i els conceptes veritables per anomenar la violència ja vol dir deslligar-se de la seva influència.

De la mateixa manera, crear les paraules justes i els conceptes veritables per anomenar la noviolència ja vol dir obrir un espai cultural en què pugui existir.

La violència, deien, és necessària per defensar la veritat. En realitat, la violència és la negació, el renegament de la veritat. A partir del moment que qualsevol violència, tant se val quina sigui la justesa de la causa per la qual opera, fereix i lesiona la humanitat de l'home, tant la de qui la pateix com la de qui l'exerceix, com justificar que cal recórrer a la violència en la recerca de la veritat? La violència és ben real, actual, concreta, objectiva en múltiples situacions; de vegades pot semblar ser necessària, però mai no és veritable, ja que sempre falseja la relació de l'home amb l'altre home, per tal com sempre és portadora de mort.

La història hi és per certificar —i l'experiència ens ho confirma cada dia— que «la veritat» esdevé un vector de violència a partir del moment que no està ancorada en l'exigència de noviolència, en el principi de noviolència. Si la veritat, per ella mateixa, no implica el rebuig de justificar la violència, sempre arribarà un moment en què la violència apareixerà naturalment com un mitjà legítim per defensar la veritat. D'entrada, recórrer a la violència és situar-se en un lloc del qual s'ha exclòs la veritat. Es pretén servir i defensar «la veritat» a través de la violència, però, en realitat, és «la veritat» la que serveix i defensa la violència. En aquesta aliança contra natura, és la violència, i no pas la veritat, la que s'hi troba còmoda. Tot s'esdevé com si la veritat sempre donés la raó a la violència. La violència per ella mateixa sembla veritable. La violència ja és victoriosa, ja ha imposat el seu ordre des del moment que ha obtingut la compllicitat intel·lectual de l'home. Tan sols el reconeixement de l'exigència de noviolència permet recusar d'una vegada per totes la il·lusió, vehiculada per totes les ideologies, que és necessari i just recórrer a la violència per defensar la veritat. L'error consisteix a no entendre que la veritat és la primera víctima de la violència.

A fi que mai més la defensa de la veritat sigui un pretext per ferir la humanitat, convé estimar més la humanitat que la veritat. La veritat de la noviolència no està constituïda per un saber dogmàtic que esdevé un nou factor de divisió i d'oposició entre els homes. Es manifesta en una saviesa pràctica que orienta la intel·ligència i la voluntat per imaginar, a través dels mateixos conflictes, els camins de la reconciliació i de la pau.

11. De la pau amb un mateix

Els qui es preocupen i s'ocupen de l'espiritualitat ja no s'evadiran en la solitud dels deserts a la recerca d'una hipotètica pau interior. Aniran a les places públiques per construir la justícia amb els altres homes. Com actuar en favor de la pau al món, deien, si abans un no està «en pau amb un mateix»? Aquesta cronologia sembla tenir la simplicitat de l'evidència. Tanmateix, és fal·laç. Cal esperar haver assolit la plenitud de la «pau interior» per decidir-se a actuar en favor de la pau al món? No es corre el risc d'esperar massa temps? Massa temps, quan les víctimes de la injustícia ja no poden esperar més. Com conèixer la «pau interior» si no s'actua en favor de la pau al món? La violència que fereix els altres homes pot deixar en pau?

Pel seu significat etimològic (del llatí *pax*), la paraula *pau* vol dir 'pacte', un pacte segellat entre dos adversaris o més que arriben a un acord. Per tant, en el seu sentit primigeni, la paraula *pau* no designa una situació —«estar en pau», «tenir la pau», «viure en pau»—, sinó una acció —«actuar per la pau», «fer la pau», «construir la pau», «lluitar per la pau». Per tant, el conflicte precedeix la pau, li és anterior. I el conflicte continua sent possible; la pau contínuament s'ha de refer. La pau mai no serà perpètua: és una conquesta permanent. L'home pacífic (del llatí *pax*, 'pau', i *facere*, 'fer') no és el que demana que el «deixin en pau»; no és l'home assossegat que vol tenir la pau i que busca la tranquil·litat apartat dels conflictes, sinó el que s'arrisca a comprometre's en els conflictes amb la voluntat de transformar-los i resoldre'ls. Voler la pau vol dir triar conscientment els mitjans de resistència i de lluitar l'establiment dels quals permet construir la justícia aquí i ara. L'home pacífic, doncs, no gaudeix de la pau, sinó que la conquereix per mitjà de l'acció.

El món s'ha obert a la mirada de l'home de manera il·limitada. Li llança uns reptes inèdits. Davant de totes les vileses que lesionen la humanitat, la desesperança és a l'abast de tothom. El que és sorprenent no és que l'home pugui estar temptat de desesperar-se; el que és sorprenent és que no es desesperi. Però, si l'home no cedeix a la desesperació, més aviat no deu ser perquè s'hi resigna i no pas resisteix?

És gran la temptació, en veure aquesta societat que ofereix un espectacle amb les seves matusseries i les seves covardies, els seus renegaments i les seves violències, de fugir-ne, de replegar-se en un mateix, de cultivar flors exòtiques d'una espiritualitat evanescent. Una actitud com aquesta porta lluny de la prova de la realitat i de la vida. Es pretén buscar la pau, però es corre el risc de no buscar altra cosa que el benestar personal. És una falta contra l'esperit donar com a pretext el fracàs, sempre possible, de les accions humanes per resignar-se a la decadència i a la iniquitat del món, tancar-se en un mateix i centrar-se en la pura interioritat. Aquesta via porta cap a un atzucac. Condueix els homes cap als marges de la història i fa que renunciïn a qualsevol acció. Tant a Orient com a Occident, massa falsos gurus pretenen ensenyar l'espiritualitat fora dels conflictes, lluny dels debats i de les lluites polítiques, a recer dels rumors i de les malvestats del món. No es tracta d'una espiritualitat de la pau, sinó d'una espiritualitat de la tranquil·litat. Es convida els deixebles que s'alliberin de les necessitats, dels desitjos i de les passions del seu ego en un exercici solitari. De tota manera, la millor manera de desaprendre a «ocupar-se d'un mateix» no és aprendre a «ocupar-se de l'altre»?

Massa homes que pretenen tenir una espiritualitat desencarnada han desacreditat el conflicte amb el pretext que divideix els homes en comptes d'unir-los. De la mateixa manera, en nom de l'harmonia, una sèrie d'espiritualitats han volgut ensenyar el rebuig d'implicar-se en els conflictes. Però, un concepte de l'harmonia com aquest és il·lusori. En realitat, fa el llit a la injustícia i al desordre establert. El que divideix els homes és la injustícia, la indiferència, la resignació i la covardia. La funció del conflicte és crear les condicions de la justícia que, tota sola, pot

aplegar els homes. És cert, quan l'ordre establert és injust, la lluita contra la injustícia per a alguns semblarà un desordre. Però la unió només és possible en la justícia, i la justícia només és possible a través de la lluita.

Si s'absenten dels conflictes i es neguen a entrar en lluita, els «espirituals» no fan altra cosa que ignorar la noviolència. És veritat, tot sovint no deixaven de parlar excessivament d'amor, de celebrar que és totpoderós, però, tan abstractes, els seus discursos no influïen gens ni mica en els esdeveniments. Durant aquests temps, els conflictes no deixaven de créixer, amb el risc que les pitjors violències s'hi podien produir lliurement. I mentre els espirituals ignoraven els conflictes, aquests últims no els ignoraven pas a ells. Enxampats pels conflictes, els espirituals, la majoria de les vegades, no sabien fer altra cosa que adaptar-se a la violència i acabar justificant-la.

D'aquesta manera, els clergues van inventar una casuística que els va permetre conciliar una retòrica de l'amor amb una retòrica de la violència. Pregaven per l'amor, però, en ignorar la noviolència, construïen unes teories de la violència legítima i de la guerra justa.

L'home es coneix per la mediació de la seva relació amb l'altre home. L'ésser no és una existència, sinó una presència. I la presència és una relació. Un lligam. Cal pensar en l'home no pas en el seu cara a cara narcisista d'ell mateix amb el seu ego, sinó en la relació desinteressada amb altri. L'home només és ell mateix quan està junt. Al capdavall, la noció de *pau amb si mateix* només pot tenir un sentit derivat, àmpliament impropri. Només es tracta d'un llenguatge al·legòric, metafòric. Finalment enganyós. L'home que es retira del món per buscar la pau no la trobarà. No hi ha cap pau que es construeixi en la solitud. És a través de l'acte de bondat envers l'altre que puc accedir a la pau. És rebent la pau de l'altre que puc dir: «estic en pau». La pau és una dinàmica que s'inscriu al cor de les relacions de l'home amb l'altre home. La pau és obertura a l'alteritat. És així perquè és una prova de l'ésser. Però és a través d'aquesta prova que l'home aconsegueix la seva humanitat.

Reconciliar la bondat i la lluita

Gandhi va ser alhora un savi i un estrateg que va conduir el seu poble a la independència. Analitzava el colonialisme britànic afirmant que el que feia la força de l'opressió colonial no era tant la capacitat de violència dels anglesos com la capacitat de passivitat, de resignació, de submissió, de col·laboració, d'obediència dels indis. D'aquesta manera, s'unia a la gran intuïció d'Étienne de La Boétie, que pensava que la servitud del poble era voluntària, a partir del moment que n'hi havia prou de negar-se a servir el tirà perquè la tirania s'esfondrés. Així, a fi que s'alliberessin del jou que els oprimia, Gandhi va proposar als indis que deixessin de cooperar amb el sistema colonial i que en desobeïssin les lleis. No van demanar la llibertat. La van agafar.⁴ Però, n'hi ha prou d'aportar la prova racional de l'eficàcia de l'acció no violenta perquè els homes decideixin comprometre-s'hi? És possible, però no és segur. La majoria de les vegades, per fer-ho es necessiten conviccions existencials d'un altre ordre. De l'ordre del cor, diria Pascal. Nosaltres direm més simplement de l'ordre de la moral, de l'ètica, de l'espiritualitat, de la filosofia de la saviesa.

Evitem noves il·lusions. La noviolència no ens promet cap edat d'or. No sols la història continuarà, sinó que continuarà sent una tragèdia. Sempre hi haurà la violència entre nosaltres. El desig de violència no serà eradicat del cor dels homes, però serà més cultivat. I els fills de l'home ja no seran instrumentalitzats per anar a barallar-se amb els seus semblants. Els qui tenen com a professió la filosofia o la teologia ja no s'avindran més amb l'assassinat. La violència ja no serà honorada com la virtut de l'home valent. Ja no serà exaltada com el tret distintiu de l'heroi. L'assassinat d'un altre home ja no serà celebrat amb una cerimònia de victòria. Els homes ja no celebraran la mort del seu enemic. Ja no festejaran la mort. Es recolliran per fer una cerimònia de dol. Ja que la

4. Cf. MULLER, Jean-Marie. *Gandhi l'insurgé. L'épopée de la marche du sel*. París: Albin Michel, 1997.

sang de l'enemic continua sent la sang dels homes. Tots els homes viuen de la mateixa sang, de la mateixa sang vermella. Aquesta consanguinitat fonamenta la seva unitat. És indivisible. Davant de la mort, la rivalitat ja no alimentarà sentiments fratricides entre els homes, sinó que la solidaritat despertarà en ells sentiments fraternals. Ja no mataran per vèncer la mort.

Els homes, deien, se separen en diverses races i algunes d'elles són superiors a les altres. Alguns intentaven justificar la igualtat de les races. Però allò significava reconèixer l'existència de races.

En realitat, tot i que hi ha races entre els animals, per exemple, entre els bovins, tots els homes pertanyen a la mateixa humanitat. La igualtat de tothom s'inscriu en l'universal humà. Deslegitimada de manera radical, la violència disminuirà la seva influència en les existències. La bondat ja no serà ridiculitzada com la impotència dels febles. Amb gran perill per als qui pretenen ser realistes, la bondat desarmada serà rehabilitada com la distinció de l'home fort.

El «bé» no ha dissuadit l'home de «fer el mal». Ben al contrari, fàcilment pervertit, el bé tot sovint ha justificat el mal. Desencarnat, esdevingut abstracte, ha legitimat la violència. Els qui creien posseir el bé s'atorgaven la missió de triomfar sobre el mal. I, per això, feien la guerra contra els dolents. En nom de la idea del bé, vessaven sang. Perquè es produís l'alba del bé a la història, mataven creient que feien el bé. I, com una gangrena que envaeix el cos, el mal no deixava de corrompre el món. Com deslliurar la humanitat del bé que fa morir els homes? A través de la bondat, respon la saviesa. El bé pot avenir-se amb l'assassinat. La bondat, no.

Però la bondat tampoc no s'avé amb la injustícia. Ordena actuar per fer justícia envers les víctimes. La noviolència permet reconciliar la bondat i la lluita.

El mateix amor s'havia convertit en un vector de violència. Moltíssims homes mataven en nom de l'amor. D'aquesta manera, «l'amor per la pàtria», que s'identificava amb «l'amor a la llibertat», era assassí. De la

mateixa manera, «l'amor a la religió» mobilitzava els creients en croades i guerres santes contra els infidels. Aquí també l'amor era criminal.

A partir d'ara, l'amor ja només serà l'expressió de la pura bondat de l'home envers l'altre home.

12. Escollar la violència

La violència dels «joves» també surt massa sovint a la primera plana dels mitjans. Aquesta violència no és un mitjà d'acció, sinó que vol ser un mitjà d'expressió. La violència apareix com l'últim mitjà d'expressió per a aquells als quals la societat ha negat tots els altres mitjans d'expressar-se. La violència és l'últim recurs dels qui són exclosos de tota participació en la vida de la societat. Així, la violència expressa una cerca de reconeixement, una voluntat de viure: «Sóc violent, doncs sóc». Aquesta violència aporta una mica de brillantor a la grisor de l'existència. Vol trencar la monotonia que envaeix la desocupació i la inanitat dels dies en què maten el temps que és la seva vida. La violència, en realitat, és una màscara que amaga els éssers errants, que pateixen i que estan desesperats.

Cal escoltar i entendre aquesta violència com una provocació, és a dir, segons el significat etimològic del terme, com una crida, una interpel·lació. La violència arrela en l'angoixa i vol ser una crida de socors. La violència voldria ser una paraula; si més no, és un crit. Es tracta d'entendre aquesta violència i és debades condemnar-la amb un gest d'indignació. Al capdavall, aquesta violència és l'expressió d'un desig de comunicació, d'una necessitat de diàleg. La societat cal que entengui aquesta crida.

La delinqüència agreuja la ruptura del lligam social, però, abans que res, n'és la conseqüència. A partir del moment que un individu, sobretot un jove, no troba a la societat un arrelament que estructurï la seva personalitat i doni un sentit a la seva existència, queda rebutjat en una situació de ruptura. Si es troba en fracàs escolar, no trobarà feina i serà desproveït d'una veritable ciutadania. La majoria de les vegades, la discriminació ètica reforça l'exclusió. És un engranatge. La incivilitat és la conseqüència d'una privació de ciutadania.

La violència permet fer-se reconèixer encara més perquè està prohibida per la societat. Simbolitza la transgressió d'un ordre social que no es mereix ser respectat. El que els actors de la violència volen posar en pràctica és precisament aquesta transgressió. Creuen que no tenen cap raó per respectar les lleis d'una societat que no respecta els seus drets. Per a aquells que la llei exclou de tot reconeixement, la violació de la llei els sembla el millor mitjà de fer-se reconèixer. A més a més, la violència de transgressió, en destruir els símbols d'una societat no equitativa, en tirar a terra els atributs d'un ordre injust, provoca un plaer maligne, una alegria real. Cremar un cotxe és com calar foc a tota la societat. Per això, la violència exerceix una fascinació en els qui noten la frustració i la humiliació de ser exclosos. Per a ells, la violència és un intent desesperat de tornar a emparar-se del poder sobre la pròpia vida, un poder que els han tret. Per ventura això no és una manera degenerada, desviada, esbiaixada d'accedir a una forma de transcendència?

Qualsevol intent de «moralització» porta al fracàs. Encara més, qualsevol estigmatització no pot fer altra cosa que agreujar la situació i fer impossible que es calmi. Més que un error, constitueix una falta política. La repressió policial és una fugida cap endavant que eixampla la fractura social i allunya el retorn de la pau.

La «tolerància zero», abans que res, s'ha de referir a les incivilitats policials de les quals massa sovint són víctimes els joves dels suburbis. Cal reconèixer que, malgrat el discurs oficial, a la nostra democràcia li fa mal la policia. Certament cal «restablir l'ordre», però això ha de significar que, abans que res, cal «restablir la justícia» en els barris desfavorits. El policia s'ha de convertir realment en un «agent de la pau».

Esforçar-se per entendre la violència no vol pas dir «deixar dir i deixar fer». Al contrari, entendre la violència també és prohibir-la. Però només si la societat és ella mateixa capaç d'oferir un bon senyal de noviolència li serà possible fer valer la prohibició de la violència. Aquesta violència evident en què els qui s'hi abandonen no coneixen límits; al mateix temps, demanen que se'ls imposin límits, que els ser-

viran de punts de referència que els facilitaran la seguretat que necessiten de manera vital i els permetran estructurar la seva personalitat. Per tant, cal respondre a la violència intentant restablir la comunicació. El pitjor és respondre a aquesta violència a través de la violència. És una gran confessió d'impotència per part de la societat. Així, cal respondre a aquesta violència posant en pràctica una estratègia noviolenta que pugui crear uns espais intermediaris en què uns mediadors puguin restablir la comunicació entre els exclosos i la societat. Llavors, serà possible fer prevaler el respecte envers la llei.

Si la violència és l'expressió d'una paraula que no s'ha pogut dir, quan el delinqüent pugui parlar de la seva violència, ja serà capaç de dominar-la i convertir-la. La paraula allibera de la violència. La mediació ha de poder permetre que els exclosos es puguin tornar a emparar de la seva vida a través de la paraula. La paraula és una virtut eficient. Posar en paraules –*verbalitzar*– els patiments, les pors, les frustracions, les revoltes, els desitjos, és agafar una distància que permet domesticar la realitat a través de la reflexió.

La sanció pot considerar-se necessària per expressar la prohibició de la violència. Però l'objectiu de la sanció no ha de ser el càstig o la punició (del verb llatí *punire*, que vol dir 'venjar-se'), sinó, de nou i sempre, l'educació.

La sanció educativa vol permetre que el transgressor sigui conscient de la responsabilitat dels seus actes, tant respecte a ell mateix com respecte als altres, a fi de permetre-li que es reconciliï amb ell mateix i amb els altres. Des d'aquest punt de vista, l'empresonament dels joves és el pitjor remei que es pot donar a la delinqüència. En general, tot concorre a fer de la presó un lloc d'exclusió social, de dessocialització. No és gaire discutible que l'empresonament dels joves fa augmentar les probabilitats de recaiguda. Davant el fracàs palès de la repressió carcerària de la delinqüència, la societat té davant seu el repte d'establir-ne el tractament social.

L'educació de la noviolència

Si la violència és la perversió radical de la humanitat de l'home, llavors l'educació ha de pretendre, en essència, eradicar la violència. Es tracta d'educar els nens a la noviolència i, per fer-ho, la primera condició és que l'educació, per si mateixa, s'inspiri en els principis, les regles i els mètodes de la noviolència: l'educació per la noviolència comença per la noviolència de l'educació.

Els càstigs i les sancions, deien, són mitjans d'educació legítims que es fan servir per «al bé» dels nens. L'educador que pega un nen només li infligeix una «bona» correcció. Una «bona surra», deia l'estupidesa popular, mai no ha fet mal a ningú. «Qui bé t'estima et farà plorar», també deia la mateixa tradició. Doncs cal urgentment trencar amb aquesta tradició.

En realitat, les violències que s'infligeixen als nens els provoquen uns greus traumatismes que marcaran de manera duradora la seva vida afectiva i psicològica. Les primeres relacions que el menut viu amb els seus familiars propers participen de manera decisiva en la construcció de la seva identitat i prefiguren, de manera molt important, les relacions que establirà més endavant ell mateix amb els altres. El nen violentat corre un perill greu de convertir-se en un adult violent. El nen menyspreat corre un risc greu de no saber respectar els altres. Tindrà tendència a tractar els altres com ell mateix ha estat tractat, com si es volgués venjar del que ha patit. No està condemnat a ser violent, però estarà fortament predisposat a convertir-s'hi. Per tant, es deixarà atrapar fàcilment per les ideologies que ensenyen el menyspreu envers l'altre home i estarà disposat a sotmetre's passivament a les propagandes que inciten a matar.

En canvi, si el menut ha estat respectat i estimat pel seu entorn, estarà predisposat a respectar i estimar els altres, com si volgués expressar el seu agraïment. Llavors tindrà totes les oportunitats de trobar en ell mateix la força de resistir als arrossegaments col·lectius que condueixen al menyspreu, a l'odi i a la mort dels altres.

Per dur a terme la seva missió, l'escola ha d'educar la mirada del nen perquè descobreixi i respecti les diferències culturals. L'escola ha de ser el lloc privilegiat on es destrueixen els prejudicis discriminatoris respecte als «altres», els qui pertanyen a una altra comunitat, a un altre poble, a una altra ètnia, a una altra religió. Transmetre als nens uns estereotips de l'enemic és armar ja la seva intel·ligència, els seus sentiments i els seus braços, ja és ensenyar-los la guerra.

Per tant, és una exigència essencial de la pedagogia desarmar la mirada dels nens envers els «altres» i, sobretot, envers aquells que tenen una identitat social o cultural marcada per una diferència. Es tracta d'educar la seva mirada a fi que abandonin qualsevol hostilitat envers els «altres-que-són-diferents» i que aprenguin a ser benivolents amb ells.

El projecte educatiu ha de tenir l'objectiu de permetre que el nen esdevingui un ciutadà responsable. L'educació cívica dels nens no ha de constituir un ensenyament a part, en certa manera marginal, sinó, ben al contrari, ha de situar-se al centre del projecte pedagògic. Per tant, la ciutadania no s'ha de convertir en un objecte d'estudi disciplinari, de la mateixa manera que les altres matèries. Per iniciar els nens en la ciutadania, se'ls ha d'ensenyar el bon ús de la llei. Cal que les regles socials que s'imposen als alumnes per construir la bona convivència de la comunitat escolar corresponguin a regles morals de les quals es puguin emparar.

En prefigurar les lleis de la societat, aquestes regles han de determinar els drets i els deures de cadascú respecte dels altres a fi de deslegitimar la violència. Les lleis han de precisar els termes d'un «contracte» que vincula entre ells els alumnes i els educadors. Han d'imposar les obligacions i les prohibicions que fixen els límits als nens. El nen necessita que el posin davant de l'obligació de la llei per estructurar-se. Així, no sols «és permès prohibir», sinó que «és obligatori prohibir». I la primera prohibició, la prohibició primordial, la prohibició fundadora de la cultura i de la civilització és la prohibició de la violència que s'expressa a través de l'exigència de noviolència.

13. Destruir murs i construir ponts

La violència ens incita a destruir ponts i construir murs. La noviolència ens convida a destruir murs i a construir ponts. Per desgràcia, és més difícil construir ponts que no pas murs. L'arquitectura dels murs no requereix gens d'imaginació; és la més indigent que hi ha, la més simple, la més rudimentària: n'hi ha prou d'apilar les pedres seguint la llei de la gravetat. L'arquitectura dels ponts requereix infinitament més intel·ligència: cal vèncer la força de la gravetat.

Els murs més invisibles que separen els homes són els murs de ciment que martiritzen la geografia i divideixen la terra que caldria compartir. Com fa anys el mur de Berlín, com avui dia el mur de Jerusalem. El pagès ja no pot treballar en el seu camp, el jove ja no pot estudiar a la seva universitat, el fill ja no pot visitar els seus pares ancians, l'enamorat ja no es pot trobar amb la seva estimada. Si fem memòria, sabem que el mur de Berlín no va caure tot sol. No es va enfonsar per si mateix pel propi pes, com alguns pretenen de manera indeguda. Tampoc no va ser destruït per les armes de destrucció massiva d'Occident. El mur de Berlín va caure sota la pressió de la resistència no violenta de les dones i els homes de les societats civils dels països de l'est, que havien corregut grans riscos per conquerir la seva dignitat i la seva llibertat. Els palestins mai no podran fer caure el mur de Jerusalem amb els mitjans de la violència de què disposen. A partir d'una anàlisi concreta del conflicte que els oposa a l'estat d'Israel, el realisme els hauria de conduir a fer l'opció per una estratègia de l'acció no violenta. Un seguit de campanyes de desobediència civil permetrien mobilitzar les forces vives de la societat palestina en una resistència que agafaria a contrapeu l'estat d'Israel, la potència militar del qual, que en constitueix tota la força en un

enfrentament violent, esdevindria inútil. Això també tindria l'avantatge de permetre a les xarxes israelianes i jueves de militants per la pau que estenguessin àmpliament el seu ressò en el si de la societat civil d'Israel i arreu del món. Això podria ser decisiu. Ja que la violència israeliana també és un procés suïcida.

Però encara hi ha murs al cor i a l'ànima dels homes. Són els murs de les ideologies, dels prejudicis, dels menyspreus, de les estigmatitzacions, dels racismes, dels rancors, dels ressentiments, de les pors. La conseqüència més dramàtica de la violència és que construeix murs d'odi. Només els qui, sigui en el camp que sigui, tinguin la lucidesa, la intel·ligència i la valentia de destruir aquests murs i construir ponts que permetin als homes, a les comunitats i als pobles trobar-se, reconèixer-se, parlar-se i començar a entendre's, només aquests protegiran l'esperança que dona sentit al futur de la humanitat.

Preferir el risc de la noviolència

L'existència està feta de riscos. Si no els vol suportar simplement, l'home ha de triar els seus riscos.

Triar un risc és fer una aposta. Arriba un moment en què l'home, si es nega a resignar-se de manera covarda davant de les injustícies que l'aclaparen o fereixen els seus semblants, ha de decidir actuar. Per fer-ho, ha de córrer el risc de la violència o el de la noviolència. Per tant, cal triar. Està embarcat. Cal apostar. Quin risc prendre? Quin és el més avantatjós? Quin és el més perillós? Quin és el més raonable? Quin és el més assenyat? Quan es valoren les conseqüències més probables de la violència, fa la impressió que els costos molt probablement seran superiors als beneficis.

En l'última anàlisi, el més probable és que la tria de la violència imposi més inconvenients que avantatges. Per tant, el balanç sembla que ha de ser deficitari. La noviolència, en situar-se en terreny diferent del que

ha triat l'adversari, interromp l'engranatge de la violència i, d'aquesta manera, facilita les possibilitats d'una transformació del conflicte que obre la via a la negociació d'un compromís que instauri la pau. En optar per la noviolència, el que l'home s'arrisca a guanyar és probablement més substancial que el que s'arrisca a perdre. Sobretot, l'acció noviolenta, quan encara és difícil preveure'n les conseqüències, ja té el seu sentit per ella mateixa. Ja per ella mateixa, l'opció de la noviolència és un guany per a la humanitat; ja per ella mateixa, l'opció per la violència és una pèrdua per a la humanitat.

El risc de la noviolència dóna sentit a la vida de qui el corre. I a la seva mateixa mort. Arriscar-se a la noviolència permet descobrir una saviesa que obre a la transcendència i a la universalitat. La tragèdia de l'home no és pas ser mortal, sinó tenir la llibertat de convertir-se en mortífer. Per això, el savi tem més l'assassinat que no pas la mort. La transcendència de l'home consisteix a preferir arriscar-se a morir per no matar, més que no pas a matar per no morir. Impossible? Potser no. Difícil? Segur. I tanmateix... Si corro el risc de matar, no estic segur que no moriré. Si corro el risc de no matar, no estic segur de morir.

En els dies de tedi, la violència pot aparèixer com una fatalitat. En realitat, és una fatalitat sencera construïda per les mans de l'home. Això vol dir que els homes, tots junts, amb les seves mans desarmades, la poden desconstruir. Però això té a veure amb la seva llibertat. I ningú no sabia predir el que passarà. Ja que res mai està inscrit per endavant en la història.

L'esperança és que avui, una mica arreu del món, als llocs on hi ha conflictes armats, s'organitzen en el si de les societats civils unes xarxes ciutadanes de dones i homes que, després d'haver viscut el drama de la violència, artiguen dia a dia els camins de la noviolència. Ja no somien una societat impossible lliure de conflictes. Assumeixen la realitat dels conflictes i volen inventar tot el possible de la noviolència.

Antigament, els pobres creien que havien d'agafar els fusells per lluitar contra la dictadura. El poder, deien, és a la boca del fusell. Però,

de mica en mica, els oprimits van descobrir que el seu poder estava en les seves mans nues. I, sense que necessitessin cap mena d'ideologia, es van enfrontar amb els fusells del poder del dictador, per tota estratègia, amb la seva ferma determinació d'expressar pacíficament el seu desig de dignitat i de llibertat a la plaça pública. I les seves mans desarmades van desarmar els fusells de la policia i de l'exèrcit. Va ser d'aquesta manera que els revoltats de Tunísia i d'Egipte van derrocar les dictadures que els oprimien des de feia dècades. En cada cas, n'hi va «haver prou» que el poble decidís no obeir més el dictador perquè fos destituït del seu poder i perquè la dictadura s'esfondrés en pocs dies. I la seva revolució va tenir ressò arreu del món com un senyal d'esperança formidable per a tots els humiliats de la història.

Des del moment que els ciutadans i les ciutadanes van decidir riure's de la seva por i gosar desafiar obertament el règim que els sotmetia, van esdevenir capaços d'agafar el poder. És veritat, la desconstrucció de la dictadura no és una condició suficient per a la construcció de la democràcia. Però n'és una condició prèvia. A partir d'aquest moment, el camí encara és llarg, però la via està oberta.

14. Rebutjar les nostres semblances

Les violències que estan d'actualitat tenen unes explicacions detallades relatives a les situacions econòmiques, socials, polítiques o religioses en les quals es produeixen, però totes arrelen en la cultura de la violència que domina les nostres societats.

Cal, deien, respectar escrupolosament les creences, els costums, els hàbits que els nostres avantpassats ens han llegat com una herència sagrada. En realitat, és important que cadascú reivindiqui un dret d'inventari d'aquestes tradicions, que les posi en dubte per passar-les pel sedàs de la raó i que s'esforci per distingir el que és veritable del que és fals. Cadascú ha de conquerir l'autonomia del seu pensament. És important, doncs, que jutgem la nostra cultura. Per fer-ho, se'ns convida a suspendre la nostra adhesió als parers que ens ha inculcat. Es tracta d'una empresa difícil que requereix agafar distància en relació amb la nostra cultura per desaprendre el que hem après, per renovar la nostra mirada cap a l'home i el món, per replantejar-nos el nostre pensament. Es tracta de posar en dubte les nostres creences, els nostres coneixements i les nostres certes per tornar a posar ordre en les nostres idees. Però, en nom de quins criteris, de quines exigències? De la moral, és a dir, de la filosofia? Però, on descobrir la font de la filosofia si no és, de nou, en la nostra cultura? Seria del tot il·lusori pretendre evitar qualsevol influència, però potser és possible prendre la mesura de les influències culturals a les quals hem estat sotmesos –són múltiples i contradictòries– i discernir aquelles que constitueixen obertures cap a més llum, que són portadores de sentit, i aquelles, al contrari, que són tancaments i encegaments. Potser és possible no triar les nostres influències, però no patir-les més, fer-ne l'inventari i decidir les que volem retenir i les que volem apartar.

En la confrontació de cultures que té lloc arreu a través del món i en cada societat, és habitual demanar la tolerància mútua. Es remarca que si fem l'esforç de conèixer millor i entendre millor la cultura dels altres, descobrirem que cada una d'elles conté grandesa i noblesa.

Per viure en pau els uns amb els altres, deien, hem d'acceptar les nostres diferències. Això és veritat, però sols en part. Ja que, en realitat, no són més aviat les nostres semblances les que engendren les nostres querelles, els nostres conflictes i les nostres batalles? No és perquè ens imitem els uns als altres que ens trobem contínuament en guerra els uns contra els altres? No és perquè les nostres cultures estan igualment impregnades per la ideologia de la violència que estem permanentment a punt de matar-nos els uns als altres? En realitat, la ideologia de la violència necessària, legítima i honorable tendeix a esborrar les diferències entre les diverses cultures i fa aparèixer unes similituds espantoses. Les nostres cultures s'assemblen perquè totes elles són cultures de la violència. És per això que, per viure en pau els uns amb els altres, no es tracta tant d'acceptar les nostres diferències com de rebutjar les nostres semblances.

Ruptura i fidelitat

Hem agafat el costum d'atribuir als extremismes les violències que condemnem. Però aquests extremismes que rebutgem només són possibles gràcies a les ortodòxies que acceptem. Per definició, l'extremista és el partidari d'una doctrina de la qual ha apartat alguns elements per portar-los fins a les seves conseqüències extremes, i això vol dir que hi ha un lligam lògic entre aquesta doctrina i les raons dels extremistes. És l'ortodòxia la que ofereix la primera matèria de l'exageració de l'extremisme; és ella la que dóna els pretextos que serveixen per justificar els seus excessos. En justificar «l'ús raonable de la violència», les ortodòxies ja justifiquen l'abús dels extremistes. Ja que la violència mai

no és raonable i sempre és un abús. Per lluitar contra la violència dels extremismes, cal encalçar-la i expulsar-la en els límits en què s'arrecera al si de les ortodòxies.

A partir d'aquest moment, no és possible renegar, recusar i desarmar els extremismes sense replantejar-se les ortodòxies que els donen les seves justificacions. Per trencar la lògica de violència dels extremismes, hem de començar per trencar amb tot el que, en la nostra pròpia cultura, legitima i honora la violència com la virtut de l'home fort, justifica i sacralitza l'assassinat des del moment que es posa al servei d'una causa justa. Les tradicions de les quals som hereus han atorgat un lloc d'honor a la violència, i en canvi no han donat cap lloc a la noviolència, fins al punt d'ignorar-ne el nom. Així, doncs, hem d'iniciar un treball delicat de discerniment per tal de recusar tot allò que, en la pròpia cultura, legitima i sacralitza la violència. Trencar amb la cultura de la violència vol dir, d'alguna manera, sense tanmateix fer taula rasa amb el passat, trencar amb la pròpia cultura.

I és difícil recusar una part de la tradició que ens ha estat llegada com una herència sagrada. Aquesta ruptura podria semblar una mena de sacrilegi. Serà dolorosa, ja que s'haurà de fer en profunditat. Una ruptura com aquesta exigirà valentia i audàcia.

De tota manera, en cada una de les nostres tradicions, hi ha uns puntals sobre els quals podem fundar una saviesa de la noviolència. Cadascun porta a dins uns «valors» que confereixen a tot home dignitat, grandesa i noblesa, i que requereixen que sigui respectat i estimat. Aquests valors contradiuen la violència que pretén dominar la vida dels homes i de les societats. Però, la majoria de les vegades, aquests valors estan recoberts per les escòries de la ideologia de la violència. Van ser negats i renegats. De tota manera, en cada una de les nostres cultures, en cada època, hi ha dones i homes que es van mostrar dissidents, que afirmaven la primacia d'aquests valors per damunt de les exigències de la violència. És per fidelitat a aquests valors que cadascun de nosaltres podrà convèncer-se que l'exigència de noviolència fonamenta i estructu-

ra la humanitat de home, que dona sentit i transcendència a la seva vida. I descobrirem que aquesta fidelitat, més enllà de la ruptura que haurem dut a terme, ens conduirà al bell mig de la nostra cultura. Aquesta mateixa fidelitat ens portarà a actuar inventant tot el que calgui en favor de la noviolència.

Es convida cadascuna de les nostres cultures a construir una filosofia de la noviolència i a dialogar amb totes les altres cultures per expressar plegades l'universal humà. Cadascuna de les nostres cultures donarà el propi color a la filosofia que s'inscriurà en l'arc de Sant Martí de la noviolència.

15. Triar el paradigma de la noviolència

En termes cultes, el que em sembla urgent per construir un altre món és un canvi de paradigma. Del grec *paradeigma* ('model'), el paradigma és un model teòric de pensament, constituït per un conjunt coherent d'hipòtesis, de coneixements, de conceptes, de principis, de valors i de normes que preval en una època determinada. Utilitzat primerament en l'àmbit científic, el seu ús s'ha estès als camps cultural i filosòfic. Un canvi de paradigma és la substitució d'un nou paradigma pel que havia prevalgut fins llavors. Aquest canvi introdueix una revolució conceptual en la manera de plantejar l'existència, la societat i la història, un capgirament intel·lectual en la manera de veure el món. La meva convicció és que ha arribat el moment, tenint en compte la crisi que coneix el model de la violència, de substituir el paradigma de la violència pel de la noviolència en la manera de plantejar la humanitat de l'home. Es tracta, essencialment, de substituir una ideologia de la violència per una filosofia de la noviolència.

És del tot urgent abandonar la violència com qui abandona una casa en ruïnes. Cal que perdem la violència com qui perd un mal costum que li fa malbé la vida. Hem de renegar de la violència com qui renega d'un error. Al bell mig d'aquest canvi de paradigma, que treu tota legitimitat a la violència, hi ha una renovació radical en la manera de plantejar-se la conflictivitat entre les persones, les comunitats i els pobles. Mentre que, fins ara, la conflictivitat que estructura les relacions entre els homes s'ha plantejat en el marc conceptual de la violència, ara es tracta de plantejar-se-la en el marc conceptual de la noviolència. Aquesta renovació incumbeix tant la filosofia del conflicte com l'estratègia del conflicte. Aquesta revolució ètica indueix un canvi radical en la manera

de pensar i d'actuar en política. Replantejar-se la violència alhora com a ideologia i com a estratègia. Per replantejar-se la noviolència alhora com a filosofia i com a estratègia.

Més que no pas un mètode d'acció, la noviolència és, abans que res i essencialment, una actitud. Es basa en la convicció existencial que la noviolència és una resistència més gran a la violència que la contraviolència. Aquesta última, al capdavall, no permet combatre el sistema de la violència, perquè en forma part i no fa altra cosa que mantenir-la.

La regla d'or que trobem en totes les grans tradicions sapiencials s'enuncia, primerament, en una forma negativa: «No facis als altres que el no voldries que et fessin». I el que no volem que els altres ens facin és que, sigui de la manera que sigui, exerceixin violència sobre nosaltres. Per tant, la regla d'or enuncia l'exigència de noviolència.

El terme *noviolència*, deien, està mal triat i, pel fet que és negatiu, conté per si mateix nombroses ambigüitats. De fet, el terme *noviolència* és decisió per la seva mateixa negativitat, ja que permet, tot sol, deslegitimar la violència. És el terme més just, més exacte, més rigorós per expressar el que vol significar: el rebuig de tots els processos de legitimació i de justificació que converteixen la violència en un dret de l'home.

El *no* de *noviolència* no és un *no* de negació de la violència. És un *no* d'indignació. Un *no* de revolta. Un *no* de resistència. Al capdavall, la noviolència no és tant el rebuig de la violència com la lluita contra la violència. No és una abstenció, sinó una actuació. I és una bona actuació. La noviolència no és sols una contestació, sinó que és essencialment una certificació. No sols una oposició, sinó també una proposta. No sols una denúncia, sinó també un enunciat. Més que això: una anunciació. Optar per la noviolència és voler obrir un camí de justícia i de llibertat que permeti que els homes es reconciliïn amb la pròpia humanitat. És voler trencar el cicle sens fi dels ressentiments, de les revenges i de les venjances. Optar per l'acció noviolenta és voler plantar cara als conflictes esforçant-se per reconciliar l'exigència ètica i el realisme polític. És voler posar en pràctica una altra força diferent

de la violència per lluitar contra la injustícia i resistir l'agressió. Si la noviolència és possible, és preferible. Si és preferible, és un imperatiu categòric que en posa en pràctica totes les possibilitats. Aquí i ara.

Veure l'evidència de la noviolència

L'opció per la noviolència apareix com el fet primordial que inaugura el coneixement filosòfic. L'arquitectura que estructura la filosofia, alhora com a ontologia –com a coneixement de l'ésser–, com a ètica –com a coneixement del bé– i com a metafísica –com a coneixement de l'absolut– es basa en l'exigència de noviolència. És aquesta exigència la que dóna sentit i transcendència a la vida de l'home.

Tant el realisme com la saviesa ens conviden a preferir el risc de la noviolència abans que el risc de la violència. Ens porten a considerar la violència com si fos d'una altra època. Prehistòrica. La humanitat té al davant el repte d'inventar una altra història. De sortir de la prehistòria i entrar en l'època de la noviolència.

Antigament, els homes, en nom del realisme, oposaven la necessitat de la violència a la possibilitat de la noviolència. Per tant, afirmaven la impossibilitat de la noviolència i romanien presoners de la necessitat de la violència. Veien en la violència l'evidència de la violència. En realitat, tenien la mirada engegada per l'esclat negre de la violència. I no veien res. A partir del moment que van negar-se a embenar-se els ulls, van veure com de la necessitat mateixa de la violència sorgia l'exigència de la noviolència.

Alliberats de les ideologies de la violència que enfosqueixen l'esperit, els homes ara poden tenir la clarividència que els permet veure-hi en la llum de la veritat de la noviolència. Davant de la tragèdia de la violència, davant de la seva inhumanitat, davant de la seva absurditat, davant de la seva ineficàcia, per realisme i per saviesa, per saviesa i per realisme, a poc a poc prenen consciència de l'evidència de la noviolència.

I l'esperança esdevé possible. Dificil, fràgil, incerta, de vegades dolorosa, ja que està plena de tots els sofriments dels homes, però possible.

La noviolència tornarà a encisar el pensament filosòfic i l'acció política. Enriquirà l'imaginari i renovarà l'univers intel·lectual de cadascun de nosaltres i de tots plegats en obrir l'àmbit dels possibles per concebre i construir el futur de la humanitat. No esperem ja que caigui la foscor. Al cor de la nit que recobreix els mons, estiguem atents a l'albada.

Del mateix autor

L'Évangile de la non-violence. París: Fayard, 1969.

Le Défi de la non-violence. París: Le Cerf, 1976.

César Chavez un combat non-violent (en col·laboració amb Jean Kalman). París: Fayard/Le Cerf, 1977.

Stratégie de l'action non-violente. París: Le Seuil, col·l. «Points, Politique», 1981.

Vous avez dit : «Pacifisme»? De la menace nucléaire à la défense civile non-violente. París: Le Cerf, 1984.

La Dissuasion civile (en col·laboració amb Christian Mellon i Jacques Semelin). París: Fondation pour les Études de Défense nationale, 1985.

Lexique de la non-violence. Montreuil: Institut de recherche sur la Résolution Non-Violente des Conflits, 1988.

La Nouvelle Donne de la paix. París: Éditions du Témoignage Chrétien, 1992.

Désobéir à Vichy. La résistance civile de fonctionnaires de police. Nancy: Presses universitaires de Nancy, 1994.

Gandhi, la sagesse de la non-violence. Bilbao: Desclée de Brouwer, 1994.

Simone Weil, l'exigence de non-violence. Bilbao: Desclée de Brouwer, 1995 (Premi Anne de Jaeger).

Le Principe de non-violence. Parcours philosophique. Bilbao: Desclée de Brouwer, 1995; Marabout, 1999.

Comprendre la non-violence (en col·laboració amb Jacques Semelin). Montargis: Non-Violence Actualité, 1995.

Guy Riobé et Jacques Gaillot. Portraits croisés. Bilbao: Desclée de Brouwer, 1996.

Paroles de non-violence. París: Albin Michel, 1996.

Principes et Méthodes de l'intervention civile. Bilbao: Desclée de Brouwer, 1997.

Gandhi l'insurgé. L'épopée de la marche du sel. París: Albin Michel, 1997.

Les Moines de Tibhirine, «témoins» de la non-violence. París: Éditions du Témoignage Chrétien, 1999.

Paroles de bonté. París: Albin Michel, 1999.

Vers une culture de non-violence (en col·laboració amb Alain Refalo). Escalques: Dangles, 2000.

Le Courage de la non-violence. París: Le Relié Poche, 2001.

Charles de Foucauld, frère universel ou moine soldat? París: La Découverte, 2002.

De la non-violence en éducation (prefaci de Koichiro Matsuura, director general de la UNESCO). París: Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura, 2002.

Dé légitimer la violence. Colomiers: Centre de ressources sur la non-violence de Midi-Pyrénées, col·l. «Culture de non-violence», 2004.

Dictionnaire de la non-violence. París: Le Relié Poche, 2005.

Choisir la non-violence pour rendre un autre monde possible. Colomiers: Centre de ressources sur la non-violence de Midi-Pyrénées, col·l. «Culture de non-violence», 2006.

La non-violence en action. París: Éditions du MAN, 2007.

Gandhi, sage et stratège (en col·laboració amb Alain Refalo). Colomiers: Centre de ressources sur la non-violence de Midi-Pyrénées, col·l. «Culture de non-violence», 2007.

Désarmer les dieux. Paris: Le Relié Poche, 2010.

Supplique à un Prix Nobel en guerre. Paris: Des îlots de résistance, 2010.

Les Français peuvent-ils vouloir renoncer à l'arme nucléaire? Paris: Éditions du MAN, 2010.

L'Impératif de désobéissance. Les fondements philosophiques et stratégiques de la désobéissance civile. Neuvy-en-Champagne: Le passager clandestin, 2011.

Le Christianisme face au défi de l'arme nucléaire. Villeurbanne: Éd. Golias, 2011.